

დიმიტრი შველიძე

ასოცირებული პროფესორი, თსუ

საქართველოს პირველი რესპუბლიკის უკანასკნელი თვეები (პოლიტიკურ-დიპლომატიური რაკურსი)*

1920 წლის გაზაფხულზე საქართველოს გეოპოლიტიკური მდგომარეობა რადიკალურად შეიცვალა. საბჭოთა არმიებმა გადაწყვეტი უპირატესობა მოიპოვეს სამოქალაქო ომის ფრონტებზე. საბჭოთა რუსეთი ჩრდილოეთ კავკასიიდან დაუმეზობლდა საქართველოს. დაახლოებით ამ ხანებში, საქართველოსთან დაკავშირებით, რუსეთსა და საქართველოში ორი კონტრპროექტი შემუშავდა. საბჭოთა რუსეთის ხელისუფლების წინაშე რეალურად დადგა სამხრეთ კავკასია-საქართველოს გასაბჭოება-დაპყრობის ამოცანა. ამავდროულად საქართველოს ხელისუფლებამ რუსულ გეგმებს დაუპირისპირა საქართველოს დამოუკიდებლობის საერთაშორისო აღიარებისათვის ბრძოლის გაძლიერება. მას უკვეა ჰქონდა მოპოვებული დამოუკიდებლობის ცნობა საბჭოთა რუსეთისგან, რაც მის გეგმებს რეალურს ხდიდა. ამ ორი გეგმა-პროექტის ურთიერთკონკურენცია წარმართავდა საქართველოს შინა და გარე პოლიტიკას 1920 წლის ზაფხულ-შემოდგომის მანძილზე და საკითხიც ასე იდგა: ვინ ვის. ამ დროისათვის დიდი უპირატესობა რუსეთის მხარეს იხრებოდა.

საბჭოთა რუსეთის ხელისუფლება თანმიმდევრულად შეუდგა თავისი გეგმა-პროექტის განხორციელებას. პროცესი მოიცავდა რიგ ეტაპებს, რომლებსაც შევეცდებით, ასევე თანმიმდევრობით წარმოვიდგინოთ და ჩამოვაყალიბოთ.

პ ი რ ვ ე ლ ი – სამხრეთ კავკასია-საქართველოს ოკუპაციისთვის, საბჭოთა რუსეთის ხელისუფლებამ ახალი სახელმწიფოებრივ-ადმინისტრაცი-

* სტატია შესრულებულია შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის ფუნდამენტური კვლევების 2022 წლის გრანტით გათვალისწინებული პროექტის „საქართველოს პირველი რესპუბლიკა“ (შიფრი FR 21-13590) ფარგლებში.

ული და პარტიული სტრუქტურები შექმნა, რომელიც მტკიცედ ურთიერთდაქვემდებარებულ ერთიან სისტემას წარმოადგენდა. პირველ რიგში გაუქმდა რკპ(ბ)-ის კავკასიის სამხარეო კომიტეტი. ჯერ ერთი ის წარუმატებელი სტრუქტურული რგოლი აღმოჩნდა, რომელმაც ვერც ერთი შეიარაღებული აჯანყების ორგანიზება ვერ შეძლო. ამიტომ მის ნაცვლად შეიქმნა – რკპ(ბ)-ის ცენტრალური კომიტეტის კავკასიის ბიურო. იგი შეიქმნა 1920 წლის 8 აპრილს შემდგარი რუსეთის კომუნისტური პარტიის (ბოლშევიკებისა) ცენტრალური კომიტეტის პლენუმის დადგენილებით. ე. ი. კავკასიის ბიურო შექმნა უცხო სახელმწიფოს ხელმძღვანელობამ, მეორე სახელმწიფოს საშინაო საქმეებში ჩასარეგად და ანტისახელმწიფოებრივი საქმიანობის წარსამართავად, რომლის შედეგი სამხრეთ კავკასიის სახელმწიფოების დაპყრობა უნდა ყოფილიყო..

კავკასიის ბიუროს თავდაპირველი მიზანი იყო უშუალოდ ეხელმძღვანელებული შეიარაღებული აჯანყების ორგანიზებისათვის სამხრეთ კავკასია-საქართველოში. კავკასიის ბიურო უშუალოდ ემორჩილებოდა რკპ(ბ) ცენტრალურ კომიტეტს და პირადად ლენინს. ეს გარემოება მითითებული იყო დადგენილებაში. კავბიუროს თავმჯდომარედ დაინიშნა გრიგოლ (სერგო) ორჯონიკიძე, ხოლო მოადგილედ – სერგეი კიროვი. კავბიუროს წევრები იყვნენ: ფილიპე მახარაძე, პოლიკარპ (ბუღუ) მდივანი, ამაიაკ ნაზარეტიანი, ნარიმან ნარიმანოვი, მამია ორახელაშვილი, ელენე სტასოვა და სხვ. კავბიუროს სამუშაო ადგილსამყოფელი დონის როსტოვში იმყოფებოდა და იქიდან მართავდა ანტისახელმწიფოებრივ აქტივობებს სამხრეთ კავკასიასა და საქართველოში.

მ ე ო რ ე – როგორც ცნობილია, საქართველოს დამოუკიდებლობის აღიარებასთან ერთად, საქართველო-რუსეთის ხელშეკრულების პირობების თანახმად, ადგილობრივი ბოლშევიკურ-კომუნისტური ორგანიზაციები ლეგალურად გამოცხადდა და ანტისახელმწიფოებრივი, ძირგამომთხრელი საქმიანობის სრული თავისუფლება მიეცა. ხელშეკრულებამ ხელი შეუწყო საბჭოთა რუსეთის ხელისუფლებას, ლეგალურად ემოქმედა დამოუკიდებელი საქართველოს წინააღმდეგ.

მ ე ს ა მ ე – რუსეთის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის 1920 წლის 8 აპრილის იმავე პლენუმმა მიიღო აგრეთვე და უნდა მივამატოთ – უნიკალური გადაწყვეტილება – აზერბაიჯანის, სომხეთისა და საქართველოს კომუნისტური პარტიების შექმნის შესახებ. ე. ი. მოსკოვში მიღებული გადაწყვეტილების შედეგად, 20 მაისს, საქართველოში არსებულ

ბოლშევიკურ ორგანიზაციებს თუ ჯგუფებს ეწოდათ – საქართველოს კომუნისტური პარტია.¹ ეს მოხდა მას შემდეგ, რაც უშუალოდ გაუქმდა სამხარეო კომიტეტი და თითქოს მის შედეგად შეიქმნა სამივე ქვეყნის კომპარტიები. საქართველოს კომუნისტური პარტია მოქმედებდა კავშიურის უშუალო მითითებების მიხედვით და შემდეგი სქემით: ლენინი – რკპ(ბ) ცენტრალური კომიტეტი – კავკასიის ბიურო – საქართველოს კომპარტია.

1920 წლის ნოემბრის ბოლოს თბილისში გაიმართა საქართველოს კომპარტიის ორგანიზაციების კონფერენცია, რომელმაც აირჩია ცენტრალური კომიტეტი. მასში შევიდნენ: ფ. მახარაძე, მ. ორახელაშვილი, მ. ტოროშელიძე და სხვ. ე. წ. საქართველოს კომუნისტური პარტია, უწინდებურად, რუსეთის კომპარტიის ადგილობრივ ფილიალს წარმოადგენდა, ასრულებდ მის მითითებებს და თავს იმშვიდებდა, რომ ვითომ დამოუკიდებელი პარტია იყო – ასეთი ფორმით უღერდა მისი სახელი.

მ ე ო თ ხ ე – 1920 წლის 3 ივნისითაა დათარიღებული საქართველოს კომუნისტური პარტიის ოფიციალური პარტიული გაზეთის „კომუნისტის“ პირველი ნომერი, რომელიც 10 ნომრის მერე „საქართველოს კომუნისტის“ და „ახალი კომუნისტის“ სახელით გამოდიოდა. გაზეთი არ მალავდა რომ მისი მიზანი იყო საბჭოთა რუსეთის ინტერესების დაცვა; რომ საქართველოშიც გაიმარჯვებდნენ კომუნისტები და დასრულდებოდა მენშევიკების ბატონობა ქართველ ხალხზე. პრორუსულ-საბჭოური პროპაგანდა ლეგალურად მიმდინარეობდა, თუმცა ხელისუფლება იძულებული ხდებოდა დროდადრო აეკრძალა გაზეთი, რისი მიზეზითაც ხდებოდა გაზეთის სახელწოდების ცვლა. გამოდიოდა სხვა კომუნისტური მიმართულების გაზეთებიც.

მ ე ხ უ თ ე – 1920 წლის გაზაფხულზე, აპრილში, საბჭოთა რუსეთმა, ლენინის თეთრგვარდიული არმიის დამარცხების შემდეგ, საბოლოოდ დაამყარა საბჭოთა ხელისუფლება და დაიწყო ჩრდილოეთ კავკასია. ამას მოჰყვა საბჭოთა ხელისუფლების დამყარება აზერბაიჯანში. დემოკრატიული რესპუბლიკის ადგილი დაიკავა საბჭოთა აზერბაიჯანმა, რომელიც ფორმალურად თითქოს დამოუკიდებელ რესპუბლიკას წარმოადგენდა. საქართველოს გეოპოლიტიკური ვითარება უაღრესად დამძიმდა.

მ ე ე ქ ვ ს ე – სამეცნიერო ლიტერატურაში გავრცელებულია აზრი, თითქოს, რუსეთ-საქართველოს საზავო ხელშეკრულების გაფორმება, დაანქა-

¹ საქართველოს კომუნისტური პარტია. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია (ქსე). ტ. V. თბ. 1981, გვ. 95.

რა საბჭოთა რუსეთის კრიზისულმა მდგომარეობამ. იგი მძიმე ომს აწარმოებდა პოლონეთთან. სწორედ 7 მაისს, პოლონელებმა კიევი დაიკავეს. მეორე მხრივ, სამხრეთიდან გააქტიურდა ვრანგელის თეთრგვარდიული სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნი. ასეთ ვითარებაში, ლენინის მთავრობამ საქართველოსთან ომს მშვიდობა არჩია და მასთან ხელშეკრულება გააფორმა.

ეს თვალსაზრისი ერთის მხრივ ლოგიკურად გამოიყურება. მაგრამ თუ დაუეკვირდებით, საბჭოთა რუსეთისთვის, 1920 წლის გაზაფხული არც ისე მძიმე გახლდათ. საქმის ვითარება პირიქით უფრო იყო. საბჭოთა რუსეთმა საბოლოოდ დაამარცხა დენიკინი – ეს ერთი. მეორე – ვითომ მძიმე ვითარებაში მყოფმა რუსეთმა დაიპყრო ჩრდილოეთ კავკასია და მესამე – საბჭოელები არც ამით დაკმაყოფილდნენ და აზრბაჯანში შეიჭრნენ. არ უნდა დაგვავიწყდეს რომ 1920 წლისთვის წითელი არმიის პირადი შემადგენლობა 5 მილიონზე მეტს შეადგენდა.

და მეტიც. რაც მთავარია, წარმატებებით გათამამებულმა საბჭოთა არმიის ხელმძღვანელობამ საქართველოს აღმოსავლეთ საზღვარს შემოუტია. ბრძოლები წითელი არმიის ნაწილებსა და საქართველოს შეიარაღებულ ძალებს შორის ორ კვირას მიმდინარეობდა. ქართული პრესა ამ სასაზღვრო შეტაკებებს საქართველო-აზერბაიჯანის ომს უწოდებდა. ნამდვილად კი საქართველოს წინააღმდეგ მოქმედებდნენ საბჭოთა რუსეთის XI არმიის ნაწილები და კერძოდ – ორი პოლკი. მათ ეხმარებოდა საბჭოთა აზერბაიჯანის რამდენიმე შეიარაღებული რაზმი. 1920 წლის 12 მაისის „საქართველოს რესპუბლიკა“ კითხულობდა: „ვინ გვებრძვის, რუსული ბალშევიზმი, თუ ოსმალ-ადერბაიჯანის თათრობა, ეს ჩვენი მუდმივი დაუძინებელი მტერი“.²

ეტყობა ქართულ მხარეს არ უნდოდა ზედმეტად გაეღიზიანებინა საბჭოთა რუსეთი, რომელთანაც რამდენიმე დღის წინ ხელშეკრულება დადო. ეს დიპლომატიური სვლა იყო. სინამდვილეში მეთერთმეტე არმიის სამხედრო-რევოლუციური საბჭოს წევრი და ფაქტობრივი ხელმძღვანელი ს. ორჯონიკიძე იმ დღეებში ლენინს და სტალინს წერდა: „მეორედ გაასუხობთ. ამბები ისე დატრიალდა, რომ იმედი გვაქვს თორმეტს მაინც თბილისში ვიქნეთ. საამისოდ ყველაფერი გაკეთებულია. ბრწყინვალედ გამოვა“. ვერ გამოვიდოდა ბრწყინვალედ, რადგან ქართულმა არმიამ და სახალხო გვარდიამ შეაჩერეს აგრესორი და პირიქით, აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე შევიდნენ. საბოლოოდ, ნოე ჟორდანიას ბრძანებით, ქართულმა არმიამ საბრძოლო მოქმედებები შეწყ-

² გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“. 1920 წ. 12 მაისი.

ყვიტა.

საბჭოთა არმიის სასწრაფოდ შეჩერებას უბრძანებდა აგრეთვე, ლენინი ორჯონიკიძესაც. მთავარი მიზეზი სხვა იყო. საბჭოთა რუსეთის ხელისუფლებას, დროის იმ ეტაპზე, არ აწყობდა გაჭიანურებული ომი საქართველოსთან – დამოუკიდებელ სახელმწიფოსთან, რომელსაც დე ფაქტო სცნობდა ანტანტა და განსაკუთრებით კი – დიდი ბრიტანეთი. ამ უკანასკნელთან დიდ სავაჭრო ხელშეკრულებაზე მოლაპარაკებები კვლავ მიმდინარეობდა. ჯერ კიდევ 1920 წლის 17 მარტს წერდა ლენინი ორჯონიკიძეს: „ბაქოს ალება ჩვენთვის უადრესად საჭიროა. მთელი ღონისძიებანი აქეთ წარმართეთ, ამასთან აუცილებელია განცხადებებში უადრესი დიპლომატიურობა გამოიჩინოთ და მაქსიმალურად დარწმუნდეთ მტკიცე ადგილობრივი საბჭოთა ხელისუფლების მომზადებაში. იგივე ეხება საქართველოს, თუმცა გირჩევთ მას კიდევ უფრო ფხიზლად მოეპყრათ“.³

ადგილობრივმა ბოლშევიკებმა სცადეს გამოეყენებინათ წითელი არმიის აქტიურობა საქართველოს საზღვრებთან. 1920 წლის 4 მაისს, ღამის 12 საათზე მოეწყო შეიარაღებული თავდასხმა თბილისის იუნკერთა სამხედრო სკოლაზე. როგორც მთავარსარდალ გიორგი კვინიტაძის მიერ გამოქვეყნებული ბრძანებიდან ჩანდა, თავდამსხმელებმა რესპუბლიკის მთავრობა შეპყრობილად და დამხობილად გამოაცხადეს და ახალი მთავრობის შექმნა დააანონსეს. საბედნიეროდ, იუნკრებმა მამაცური წინააღმდეგობა გაუწიეს და აღკვეთეს თავდასხმა. იმ დღეებში გაზეთები იუწყებოდნენ რომ სამი თავდამსხმელი (ერემიანცი, მუშეგაიანცი, ბრიანცი) სიკვდილით იქნა დასჯილი.⁴ ჩანაფიქრი ასეთი უნდა ყოფილიყო: თბილისში აჯანყებული ბოლშევიკები დახმარებას სთხოვდნენ მოძმე საბჭოთა რუსეთის არმიას და საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლებას დაამყარებდნენ. ფაქტობრივად, საქართველოს სწრაფი გასაბჭოების გეგმა ჩაიშალა და უფრო სწორად – 10 თვით გადაიდო. ასე რომ საბჭოთა რუსეთს, მიუხედავად რამდენიმე არსებულ ფრონტზე ბრძოლისა, ჯარის პრობლემა არ აწუხებდა. მას ყოველთვის მზად ჰყავდა საზარბაზნე ხორციის დიდი რესურსი, რომელსაც დაუმურველად იყენებდა, ოღონდ, განსხვავებით ძველი ბურჟუაზიული იმპერიალიზმისაგან, ახალი ფორმით განეგრძო ახ-

³ ვ. ი. ლენინი. თხზულებანი. ტ. 35. თბ. 1958, გვ. 470.

⁴ დამოუკიდებლობის 1028 დღე. საქართველოს პირველი რესპუბლიკის ყოველდღიური მატინე. (1918-1921). ავტორ-შემდგენელთა ჯგუფი. ხელმძღვანელი და რედაქტორი დიმიტრი შველიძე. 2013. გვ. 289.

ლა უკვე – წითელი იმპერიის ფორმირება. ასე რომ წითელი კრემლის მესვეურებს ნაკლებად აწუხებდათ, რამდენიმე ფრონტზე ბრძოლა და აქტიურ, შეტევით პოლიტიკას აწარმოებდნენ სრულიად ახალ უბანზე – კავკასიაში, თანაც, ახალ მოკავშირესთან – ქემალისტურ თურქეთთან თანხმობა-თანამშრომლობით..

მ ე შ ვ ი დ ე – საბჭოთა რუსეთმა ასევე თანმიმდევრული სიბეჯითით მოამზადა საქართველოს დასუსტების კიდევ ერთი ფაქტორი – საერთაშორისო იზოლაცია. ყველაზე მეტად საქართველოს იზოლირება სამმა ფაქტმა განაპირობა, რასაც ადგილი ჰქონდა 1920 წელს. ივლისის თვეში ბათუმის ოლქის ტერიტორია დატოვეს ბრიტანეთის ჯარის ნაწილებმა. ოლქის გენერალ-გუბერნატორმა გენერალმა ჯეიმზ ნორმან კუკ-კოლისმა განცხადება გაავრცელა: „ბათუმი და ბათუმის ოლქი საქართველოს გადაეცა. ყველა ის, ვინც საქართველოს ჯარს წინააღმდეგობას გაუწევს ჩაითვლება ინგლისის მტრად და როგორც საქართველო, ისე ჩვენ სასტიკ ზომებს მივიღებთ დამნაშავეთა წინააღმდეგ“⁵

ცხადია, ბათუმის ოლქის საქართველოს შემადგენლობაში საბოლოოდ დაბრუნებამ დიდი აღფრთოვანება და სიხარული გამოიწვია ქვეყანაში. ბათუმის ოლქში საქართველოს ჯარი შევიდა, აღდგა რესპუბლიკის მართვა-გამგეობა. ოლქის გენერალ-გუბერნატორად დაინიშნა მხარეში დიდად პოპულარული პიროვნება ბენია ჩხიკვიშვილი, ხოლო ბათუმის ქალაქის თავად გიზო ანჯაფარიძე. მიუხედავად ამისა, ბრიტანელთა ჯარის გასვლა საქართველოდან, საბჭოთა რუსეთის მხრიდან ზრდიდა თავისუფალი აგრესიის და ოკუპაციის განხორციელების შესაძლებლობასაც. ისე გამოდიოდა რომ ბრიტანეთი, ოკუპაციისთვის ტერიტორიას უნთავისუფლებდა საბჭოთა რუსეთს. ასეც მოხდა.

1920 წლის 29 ნოემბერს მე-11 არმია სომხეთში შევიდა და ქვეყანა სოციალისტურ საბჭოთა რესპუბლიკად გამოცხადდა. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა სრულ გეოპოლიტიკურ იზოლაციაში და საბჭოურ-ბოლშევიკურ ალყაში აღმოჩნდა. ამ გეოპოლიტიკური სიმარტოვის ფონზე, გასაკვირი აღარ უნდა იყოს, რასაც სტალინი „პრავდასთან“ მიცემულ ინტერვიუში წინასწარმეტყველებდა – ანტანტა საქართველოსაც ისე მიატოვებს, როგორც სომხეთი მიატოვაო.

⁵ აჭარის ცსა. ფონდი №67. აღწ. 1. საქმე №2, ფურც. 21. მითითებულია ოთარ გოგოლიშვილის ნაშრომში: სოციალური და ეროვნული მოძრაობა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში 1900-1921 წლებში. 2005, გვ. 150.

მ ე რ ვ ე – მაგრამ საქართველოს დემოკრატიის სრულ მარტობამდე კიდევ ერთი ნაბიჯი, ხოლო საქართველოსათვის – კიდევ ერთი იმედი რჩებოდა – ერთა ანუ როგორც მაშინ ჩვენში უწოდებდნენ – ხალხთა ლიგა. ის რომ საქართველოს „ხალხთა“ ლიგის წევრი ვერ გახდა, ცნობილი ფაქტია და აღარ გავიძეოვართ. მთავარი – მიზეზია: ლიგის წამყვანმა სახელმწიფოებმა იცოდნენ რომ საბჭოთა რუსეთი ახლო ხანებში საქართველოს დაპყრობას გეგმავდა და სწორედ ამის გამო შეიკავეს თავი მისი მიღებისაგან ლიგაში. გელა საითიძემ მართებულად გაუსვა ხაზი, რომ ლიგის უარი საქართველოსადმი – საბჭოთა რუსეთის ფაქტორით იყო განპირობებული. ამ გარემოებას არც საფრანგეთის, ბრიტანეთის და სხვა ქვეყნების წარმომადგენლები მალავდნენ.

ამგვარ განწყობილებას აძლიერებდა საბჭოთა რუსეთის მკვეთრად უარყოფითი დამოკიდებულება ერთა ლიგაში საქართველოს მიღების საკითხის მიმართ. ქართულ პრესაშიც აღნიშნავდნენ რომ მოსკოვიდან ერთა ლიგის სახელზე იგზავნებოდა საქართველოს მიღების საწინააღმდეგო მოთხოვნები. გელა საითიძეს მოჰყავს ერთ-ერთი ასეთი ტელეგრამის შინაარსი: „კვლევულობთ რა მხედველობაში რუსეთის ტერიტორიაზე შექმნილ მდგომარეობას, ვფიქრობთ, რომ ყოველგვარი შუამდგომლობა ყოფილ რუსეთის ტერიტორიაზე აღმოცენებულ სახელმწიფოთა ერთა ლიგაში ჩარიცხვის შესახებ არ უნდა დაკმაყოფილდეს და ამგვარი თხოვნები უყურადღებოდ უნდა იქნეს დატოვებული“.⁶

რუსეთის ფაქტორზე პირდაპირ მიუთითებდნენ ბრიტანეთისა და საფრანგეთის წარმომადგენლები ფიშერი და ვივიანი. უკანასკნელი, პირდაპირ მიუთითებდა რომ „ერთა ლიგაში ახალ სახელმწიფოთა მიმღებ კომისიას არ შეუძლია წინადადება მისცეს ერთა ლიგაში საქართველოს უეჭველი მიღების შესახებ, ვინაიდან შეუძლებელია ამჟამად ეგრეთწოდებულ რუსეთის საკითხის გადაწყვეტა. ერთა ლიგა ვალდებულია ანგარიში გაუწიოს თავის წესდების მე-10 მუხლს, რომლის თანახმადაც ერთა ლიგის შემადგენლობაში შემაგალი სახელმწიფოები ვალდებული არიან დაიცვან ყოველი თავისი თანაწევრი, თუ უკანასკნელს რაიმე საფრთხე მოელის. ამკარაა, ის სახელმწიფოები, რომლებიც მისცემენ ხმას საქართველოს ერთა ლიგაში მიღების საკითხს, ამით თავის თავზე აიღებენ ვალდებულებას, აღმოუჩინონ საქართველოს დახმარება, თუ მას გარედან რაიმე საფრთხე დაემუქრება, ასეთი ვალდებულების სისრუ-

⁶ გელა (გიორგი) საითიძე. პირველი უნივერსალური საერთაშორისო ორგანიზაცია – ერთა ლიგა და დამოუკიდებელი საქართველო (1919-1921 წ.წ.). თბ. 2010, გვ. 84.

ლემი მოყვანა ამჟამად ძალიან ძნელია...“⁷ აღარ გავაგრძელებთ. საბჭოთა რუსეთის ფაქტორმა ერთა ლიგა აიძულა საქართველოს მიღებისაგან, თავისი ორგანიზაციის რიგებში, უარი ეთქვა. ეს ნიშნავდა საქართველოს პირველი რესპუბლიკის სრულ საერთაშორისო იზოლაციაში მოქცევას.

მ ე ც ხ რ ე – ჩვენ განსაკუთრებული ყურადღება გვინდა დავეთმოთ, ბრიტანეთისა და საბჭოთა რუსეთის სავაჭრო ხელშეკრულებას, რომლის გარშემოც მოლაპარაკებები თითქმის მთელ წელიწადს მიმდინარეობდა. ამ ხელშეკრულებამ შეიძლება ითქვას რომ ერთ-ერთი მთავარი როლი შეასრულა საქართველოს საერთაშორისო იზოლაციაში მოქცევის პროცესში. თვით მოლაპარაკებების მიმდინარეობა და ცალკეული ეტაპებიც კი მნიშვნელოვნად განსაზღვრავდა საბჭოთა რუსეთის დამოკიდებულების ცვლილებებს, ტონს და დიპლომატიური ნიუანსების დინამიკას, საქართველოს მიმართ. უმნიშვნელოვანეს ყურადღებას აქცევდა ხელშეკრულების დადებას და მიმდინარეობას, საბჭოთა ლიდერი ულიანოვ-ლენინი და მისი უახლოესი გარემოცვა, რაც გადამწყვეტი ფაქტორი იყო საბჭოთა მთავრობის ნებისმიერი პოზიციისთვის..

1920 წლის 16 იანვარს ანტანტის უმაღლესმა საბჭომ ბლოკადა მოუხსნა საბჭოთა რუსეთს, რომელიც 1919 წლის ოქტომბერში იყო ამოქმედებული. დაახლოებით იმავე ხანებში დანიაში ფუნქციონირებადი საბჭოთა რუსეთის სავაჭრო წარმომადგენლობა – ე. წ. „ცენტროსოიუზი“, შეეცადა კონტაქტი დაემყარებინა დიდი ბრიტანეთის სავაჭრო უწყებასთან. 1920 წლის მაისში ცენტროსოიუზის დელეგაცია ლონდონში ჩავიდა, საბჭოთა რუსეთის ვაჭრობის სახალხო კომისრის ლეონიდ კრასინის მეთაურობით. კრასინის მიზანი იყო ინგლისთან სავაჭრო ხელშეკრულების გაფორმების მიღწევა.

საბჭოთა მხარის პოზიციის მიხედვით, სავაჭრო ხელშეკრულება მოიცავდა აგრეთვე, საერთო-პოლიტიკური ხასიათის სფეროებსაც, მაგ., პოლონეთისათვის მხარდაჭერის შეწყვეტას, რომელთანაც საბჭოთა რუსეთი ომს აწარმოებდა.

თავისი თავდაპირველი მიზნები ჰქონდა ბრიტანეთის მხარეს, რომელიც წინააღმდეგი არ იყო ხელშეკრულების დადებისა. ბრიტანეთის პრემიერ-მინისტრის ლოიდ ჯორჯის თავდაპირველი პოზიცია, შეიძლება ითქვას რომ მაქსიმალისტური იყო. კერძოდ, ლოიდ ჯორჯის მოთხოვნები მდგომარეობდა შემდეგში: „საბჭოთა რუსეთს უარი უნდა ეთქვა ინგლისის წინააღმდეგ მტრული გამოსვლების მხარდაჭერისაგან მცირე აზიაში, ირანში, ავღანეთში, ინდოეთსა

⁷ „სახალხო საქმე“. 1921 წ. 14 იანვარი.

და საქართველოში, თავი შეეკავებინა პროპაგანდისა და აგიტაციისაგან, შეეწყვიტა ქეძალისტების მხარდაჭერა თურქეთში, ვალდებულება აელო თავს არ დასხმოდა ბალტიისპირეთის სახელმწიფოებს და არ წამოეწყო სამხედრო მოქმედებები შავ ზღვაში ვრანგელის წინააღმდეგ და კასპიის ზღვაში ირანის წინააღმდეგ. ინგლისის მხარე თხოულობდა აგრეთვე, საბჭოთა რუსეთს პრინციპულად ეცნო მეფის ვალები“.⁸ ყურადღება უნდა მივაქციოთ ფაქტს, რომ 1920 წლის 30 ივნისს, როცა დაიწყო მოლაპარაკებები ლოიდ ჯორჯსა და კრასინს შორის, მათ მიიღეს „საერთო პროექტი, რომელიც უნდა ყოფილიყო ბაზა, შემდეგი მოლაპარაკებებისთვის“. პროექტის მესამე პუნქტში აღიარებული იყო, რომ „უნდა განეხილათ აღნიშნული პრეტენზიები, მომავალ სამშვიდობო კონფერენციაზე, თუმცა, დაწყებული სავაჭრო მოლაპარაკებები არ უნდა შეწყვეტილიყო“. ამით იმის თქმა გვინდა, რომ საქართველოს შესახებ ლოიდ ჯორჯის მოთხოვნა ამ დროისათვის კვლავ ძალაში იყო.

მისაქვევია ყურადღება აგრეთვე იმ გარემოებისათვის, რომ რუსეთ-საქართველოსა და რუსეთ-ბრიტანეთის მოლაპარაკებები დაახლოებით ერთ დროში მიმდინარეობდა და ბმაში იყო ერთმანეთთან. საქართველოს ცნობა რუსეთის მხრიდან, მჭიდრო კავშირში იყო ინგლის-რუსეთის სავაჭრო მოლაპარაკებებთან. სავარაუდოდ, რადგან საქართველო ნახსენები იყო საწყის მოთხოვნებში და ბრიტანეთი დაინტერესებას ამჟღავნებდა საქართველოს საკითხით, საბჭოთა ხელისუფლებამ საჭიროდ მიიჩნია მანევრისათვის მიემართა და ელიარებინა საქართველოს დამოუკიდებლობა. ბრიტანეთის დაინტერესებამ იმპულსის როლი შეასრულა საბჭოთა ლიდერებისთვის.

მიგვეთ პროცესების შემდგომ განვითარებას. 1920 წლის 2 ივლისს ცენტროსოიუზის დელეგაციის ხელმძღვანელი კრასინი დაბრუნდა მოსკოვში, საბჭოთა მთავრობასთან კონსულტაციების მიზნით და ლონდონში მალე ჩამოსვლის განზრახვით. თუმცა, პოლონეთთან მიმდინარე ომმა გაართულა საერთო ვითარება და გამოიწვია ბრიტანულ-რუსული ურთიერთობების კვლავ დაძაბვა. საფრანგეთმა და ბრიტანეთმა მოუწოდეს რუსეთს პოლონეთთან დაზავებისაკენ და წინააღმდეგ შემთხვევაში, აპირებდნენ პოლონეთის მხარეზე ომში ჩართვას. პერიპეტეიები გრძელდებოდა. 2 აგვისტოს საბჭოთა დელეგაცია სავაჭრო მოლაპარაკებების გასაგრძელებლად ლონდონში ჩავიდა. 10 სექტემბერს ისე დაიძაბა ურთიერთობა მხარეებს შორის, რომ პრემიერ-მინისტ-

⁸ Англо-советское торговое соглашение 1921 года, 16 марта. Документы XX века.
<http://usa-history.ru/books/item/f00/s00/z0000021/st129.shtml>

ტრმა ლოიდ ჯორჯმა საბჭოთა დელეგაციის ბრიტანეთის საზღვრებიდან გასვლა მოითხოვა.

1920 წლის 12 ოქტომბერს პოლონეთსა და საბჭოთა რუსეთს შორის ხელი მოეწერა პრელიმინარულ სამშვიდობო ხელშეკრულებას, რის შედეგადაც საბჭოთა საგარეო საქმეთა კომისარიატმა ბრიტანეთს მიმართა მოლაპარაკებების განახლების წინადადებით. ეს მოხდა 1920 წლის 9 ნოემბერს. 29 ნოემბერს სავაჭრო მოლაპარაკებები განახლდა. ამის შემდეგ, ითვლებოდა რომ მოლაპარაკება გრძელდებოდა, მაგრამ ხელმოწერა სხვადასხვა მიზეზების გამო, ვადდებოდა ხოლმე და საბოლოოდ, როგორც ცნობილია, ხელი მოეწერა 1921 წლის 16 მარტს.

მასში საქართველო უშუალოდ არ იყო ნახსენები, მაგრამ არაპირდაპირი აზრით – იგულისხმებოდა. კერძოდ, ხელშეკრულების შესავალ ნაწილში, სადაც საერთო პრინციპებზე იყო საუბარი, ა) პუნქტში ვკითხულობთ:

„მოცემული შეთანხმება დაკავშირებულია შემდეგი პირობების შესრულებასთან, კერძოდ:

ა) თითოეულმა მხარემ უნდა თავი შეიკავოს მტრული მოქმედებისაგან ან მეორე მხარის წინააღმდეგ ღონისძიებების და ან, თავისი საკუთარი საზღვრების გარდა, რამენაირი ოფიციალური პროპაგანდის პირდაპირი ან ირიბი წარმოებისაგან, ბრიტანეთის იმპერიის ან რსფსრ დაწესებულებების წინააღმდეგ, და, კერძოდ, რუსეთის საბჭოთა მთავრობამ თავი უნდა შეიკავოს ყოველგვარი ცდისაგან, გინდ სამხედრო გზით, დიპლომატიური ან ნებისმიერი სხვა მოქმედებით ან პროპაგანდით, რომელიც წააქეზებს რომელიმე აზიური ხალხებისაგან, მიმართოს რაიმე სახის მტრულ მოქმედებას ბრიტანეთის ინტერესების წინააღმდეგ ან ბრიტანეთის იმპერიის, კერძოდ ინდოეთში და ავღანისტანის დამოუკიდებელ სახელმწიფოში. ბრიტანეთის მთავრობა თავის თავზე იღებს მსგავსი სახის ვალდებულებას რუსეთის საბჭოთა მთავრობის წინაშე, იმ ქვეყნებთან დაკავშირებით, რომლებიც შეადგენდნენ რუსეთის იმპერიის ნაწილს და ახლა გახდნენ დამოუკიდებლები“.⁹

ხელშეკრულების საბოლოო ტექსტიდან ჩანს, რომ საბჭოთა მხარემ დაითანხმა ან მხარეები შეთანხმდნენ რომ ერთმანეთის ყოფილი თუ ახლანდელი კოლონიების საქმეებში არ ჩაერეოდნენ და ჩვენთვის რაც საინტერესოა, გაერთიანებული სამეფო არანაირი სახით არ შეეხებოდა საბჭოთა რუსე-

⁹ Англо-советское торговое соглашение 1921 года, 16 марта. Документы XX века. <http://usa-history.ru/books/item/f00/s00/z0000021/st129.shtml>

თის ინტერესებს, „იმ ქვეყნებთან დაკავშირებით, რომლებიც შეადგენდნენ რუსეთის იმპერიის ნაწილს და ახლა გახდნენ დამოუკიდებლები“. ცხადია აქ საუბარი იყო საქართველოსა და სხვა ქვეყნებზე, რომლებმაც დამოუკიდებლობა გამოაცხადეს. ამგვარ შეთანხმებას ორი მხარე გააჩნდა. ერთი რომ გაერთიანებული სამეფო მოქმედების თავისუფლებას აძლევდა საბჭოთა ხელისუფლებას საქართველოში და მეორეც – ნახსენები იყო რომ საქმე ეხებოდა „დამოუკიდებელ სახელმწიფოებს“. რუსეთს უნდა გაეთვალისწინებინა რომ რაც არ უნდა გაეკეთებინა საქართველოში, მხედველობაში უნდა მიეღო მისი დამოუკიდებლობის სტატუსიც, თუნდაც – ფორმალურად. ეს გარემოება იყო ერთადერთი მინიმალური სიკეთე, რაც დარჩა ბრიტანეთის თავდაპირველი კეთილი განზრახვებიდან.

ამიტომ იყო, რომ მთელი ამ თვეების განმავლობაში, რაც ბრიტანეთ-რუსეთის მოლაპარაკებები სწარმოებდა, საბჭოთა სახელმწიფოს მთავარი არქიტექტორი ულიანოვ-ლენინი, ყურადღებით ადევნებდა თვალს მის მიმდინარეობას. სავაჭრო შეთანხმებას, დანგრეულ-გაპარტახებული საბჭოთა რუსეთისთვის სასიცოცხლო მნიშვნელობა ჰქონდა. ამიტომ იყო რომ ლენინი, მუდმივად აფრთხილებდა თავის ფანატიკოს ქართველ ბოლშევიკ-თანამებრძოლებს – ორჯონიკიძეს და სტალინს, რომ ფრთხილად და დიპლომატიურად მოქცეოდნენ ქართულ საკითხს და არ ჩაეშალათ ბრიტანეთთან პოზიტიურად მიმდინარე მოლაპარაკებების პროცესი.

ბრიტანეთ-რუსეთის სავაჭრო ხეშეკრულებას იმ დროს მოეწერა ხელი, რომ მას უკვე საქართველოსთვის მნიშვნელობა დაკარგული ჰქონდა. მაგრამ უკვე მასზე შეთანხმება, მას შემდეგ არსებობდა, რაც 1920 წლის 19 ნოემბერს მოლაპარაკებები განახლდა. ამის შემდეგ, შეთანხმების საბაზისო პრინციპები არ შეცვლილა და მხარეები მუდმივად უფრთხილდებოდნენ, რომ წინასწარ ნაკისრი ვალდებულებები შეესრულებინათ.

დამოუკიდებელი საქართველოს საერთაშორისო იზოლაციაში მოქცევის მიზეზების ჩამოთვლა-განხილვას აღარ გავაგრძელებთ.

მაგრამ აღვნიშნავთ, რომ ყოველივე ზემოთქმულის შედეგად, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა კიდევ უფრო უარეს დღეში ჩავარდა ვიდრე საერთაშორისო და გეოპოლიტიკური იზოლაციაა შეიძლებოდა ყოფილიყო – მტრული სახელმწიფოების გარემოცვაში. ეს სახელმწიფოები – ჯერ აზერბაიჯანის და შემდეგ – სომხეთის საბჭოთა რესპუბლიკები, რუსეთის მარიონეტულ ქვეყნებს წარმოადგენდნენ და ცენტრის მითითებით, განუწყვეტელ

პროვოკაციებში ამყოფებდნენ განმარტოებული დემოკრატიის ქვეყანას.

პირველი მსხვილმასშტაბიანი პროვოკაცია, ვითომ „ლადოუკიდებელმა“ საბჭოთა აზერბაიჯანმა მოუწყო საქართველოს, როცა მის საზღვრებს შემოუტია 1920 წლის მაისში. ეს იყო გამოუვალი პროვოკაციული ომის ორი კვირა. საქართველოს ხელისუფლებამ მშვენივრად იცოდა, რომ მას საზღვართან საბჭოთა რუსეთის არმია ებრძოდა, მაგრამ იძულებული იყო, ომი აზერბაიჯან-საქართველოს ომად მოენათლა. 7 მაისის ხელშეკრულების მნიშვნელოვნობის პირობებში, ჟორდანიას მთავრობა პირდაპირ ვერ ადანაშაულებდა მოსკოვს.

ბოლოს, ომი აზერბაიჯანთან, საქართველოსთვის აღსტაფის წამგებიანი საზავო ხელშეკრულებით დამთავრდა, 1920 წლის 12 ივნისს. „...ისპობა ყოველივე საომარი მოქმედება და ორივე მხარე სამშვიდობო და სამეგობრო ურთიერთობებს იწყებს...“ – ფარისევლურად პირდებოდა საქართველოს, აღსტაფის ხელშეკრულება. მტრულ გარემოცვაში მოქცეული სუსტი დემოკრატიული რესპუბლიკა, იძულებული გახდა კაბალურ პირობებს დათანხმებოდა: ზაქათალის საკითხი უნდა შერეულ კომისიას გადაეწყვიტა, ხოლო კომისიის თავმჯდომარე რუსეთის წარმომადგენელი უნდა ყოფილიყო.

გარდა გაუარესებული გარემოცვისა, დამატებითი სირთულეები წარმოიქმნა ქვეყნის შიგნითაც. მოსკოვმა ხელშეკრულების გაფორმებისთანავე მოითხოვა საქართველოს ციხეებში დაპატიმრებული ბოლშევიკების განთავისუფლება. უკვე 9 მაისს რუსეთის საგარეო საქმეთა კომისარი ჩინერინი, ეგვიპეტი გეგეჭკორს მიუთითებდა ხელშეკრულების მეათე მუხლზე და განთავისუფლებული კომუნისტი პატიმრების სიას სთხოვდა, თან შეახსენებდა რომ დაპატიმრებულთა შორის იყო მიხა ცხაკაია. ქართველებს უნდა შეესრულებინათ ხელშეკრულების პირობები. საერთოდ, კომუნისტური პარტიის ლეგალიზაცია, ერთ-ერთ გამოწვევად იქცა პირველი რესპუბლიკის ხელისუფლებისათვის. განთავისუფლებული კომუნისტები თავისუფლად ეწეოდნენ ანტისახელმწიფოებრივ პროპაგანდას და ქართველ ძალოვანებს ეს უნდა მოეთმინათ. ხან მდგომარეობა თითქმის გამოუვალი ჩანდა, განსაკუთრებით გვიან შემოდგომაზე, როცა დღის წესრიგში უკვე გამოიკვეთა საქართველოს ოკუპაციის კონტურები.

ის რომ საქართველოს ახალი ყაიდის იმპერიალისტები თავისად თვლიდნენ, ცნობილი რეალობაა. თვალსაჩინოებისათვის შეიძლება იოსებ სტალინის ჯერ კიდევ 1918 წლის აპრილის დასაწყისში „პრავდისათვის“ მიცე-

მული ზემოხსენებული ინტერვიუ გავიხსენოთ. საბჭოთა რუსეთის ნაციონალურ საქმეთა კომისარი ბჭობდა იმის შესახებ, თუ როგორი შემადგენლობის უნდა ყოფილიყო საბჭოთა რუსეთი. სტალინი ჩამოთვლიდა საბჭოთა რუსეთის შემადგენელ „სუბიექტებს“. „ასეთები არიან პოლონეთი, უკრაინა, ფინეთი, ყირიმი, ამიერკავკასია (ამასთან გამორიცხული არ არის შესაძლებლობა, რომ ამიერკავკასია გაიყოფა მთელ რიგ გარკვეულ ნაციონალურ-ტერიტორიულ ერთეულებად – ქართულ, სომხურ, აზერბაიჯანელი თათრებისა და სხვ.), თურქესტანი, ყირგიზეთის მხარე, თათარ-ბაშკირთა ტერიტორია, ციმბირი და სხვ.“¹⁰

ერთ კომიკურ ეპიზოდს გრიგოლ ურატაძე იხსენებს. როდესაც საზავო მოლაპარაკებების დროს იგი სტალინის კაბინეტში იმყოფებოდა, მათთან შევიდა ლევ კამენევი. გაიგო რა, ურატაძის მისიის შესახებ, კამენევა ხუმრობანარევი სერიოზულობით მიმართა საქართველოს წარმომადგენელს: „ახ, თქვე, ქართველო თეთრგვრდიელებო! თქვენ გინდათ ჩვენგან წასვლა და მართლებმა მიირთვათ მწვადები და სვათ კახური ღვინო! ნურას უკაცრავად ძმაო, ეს ადვილი არ არი! ჩვენ ასე ადვილად ვერ გაგიშვებთ – ასე არ არის ამხანაგო სტალინი – ა?“¹¹

როგორც აღვნიშნეთ, მოსკოვის ხელშეკრულებით ნაკისრი საილუმლო ვალდებულება, ადგილობრივი კომუნისტური პარტიის ლეგალიზაციის შესახებ, სერიოზულ თავსატეხად გაუხდა ხელისუფლებას. კომუნისტები ღიად ეწეოდნენ მთავრობის საწინააღმდეგო აგიტაციას, მოუწოდებდნენ „მენშევიკების“ ბატონობის დამხიბისაკენ; ემზობოდნენ ცხინვალის რეგიონში აჯანყებულ ოს სეპარატისტებს და სხვა ანტისახელმწიფოებრივ საქმიანობას ეწეოდნენ. ამის გამო, ხელისუფლება იძულებული ხდებოდა პრევენციული ზომები განეხორციელებინა მათ წინააღმდეგ.

ივნისის ბოლოს ხელისუფლება იძულებული გახდა რომ კომუნისტების წინააღმდეგ ზომები მიეღო. მან ქვეყნიდან გაასახლა „არაქართველი“ კომუნისტების ის ნაწილი, რომლებსაც „ბრალი ედებოდათ საქართველოში არსებულ მთავრობის წინააღმდეგ არალეგალურ საქმიანობაში და აჯანყებულებთან კავშირში და რომელნიც საქართველოს ქვეშევრდომნი არ არიან“.¹² მათ სამ

¹⁰ რუსეთის ფედერაციული რესპუბლიკის ორგანიზაცია. ი. ბ. სტალინი. თხზულებანი. ტ. 4. თბ. 1948. გვ. 76.

¹¹ გრიგოლ ურატაძის მოგონება. გურამ და გიორგი შარაძეების წიგნში: ისტორიული რელიკვიების დაბრუნება. თბ. 2001, გვ. 89.

¹² არა ქართველ კომუნისტთა გადასახლება. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“. 1920 წ. 20 ივნისი.

დღეში უნდა დაეტოვებინათ ქვეყნის საზღვრები. ისინი ვინც ამ ვადაში არ დაემორჩილნენ მთავრობის გადაწყვეტილებას, დაუპატიმრებიათ და მეტეხის ციხეში მოუთავსებიათ. ცხადია, მთავრობის სტრუქტურების მოქმედება სავსებით ბუნებრივი იყო. კომუნისტების ლეგალიზაცია არ გულისხმობდა, ადგილობრივი ხელისუფლების წინააღმდეგ აჯანყებას და აჯანყებულებთან კავშირს. საქართველოს ხელისუფლება მაქსიმალურად ცდილობდა, რათა არ გაეღიზიანებინა თავისი ჩრდილოელი მეზობელი ქვეყანა. მიუხედავად ამისა, ადგილობრივი კომუნისტური პარტიის ქმედება იმდენად პროვოკაციული და ანტისახელმწიფოებრივი იყო, რომ მოსკოვის ხელშეკრულებიდან თვენახევრის გასვლის შემდეგ, რესპუბლიკის ხელისუფლება იძულებული გახდა გაზეთ „კომუნისტის“ გამოსვლა აეკრძალა.

რას აკეთებდნენ კომუნისტები და რამ აავსო ხელისუფლების მოთმონების ფიალა, ხელისუფლება ამის შესახებ განმარტავდა: კომუნისტები თავის ორგანიზაციაში თავს უყრიდნენ „უცხოელ მოქალაქეებს“; ანტისახელმწიფოებრივ პროპაგანდას ეწეოდნენ ჯარში და ცდილობდნენ „ფრონტის დასუსტებას“, რომელზეც ქართული ჯარი ამ დროს „საბჭოთა; აზერბაიჯანს“ ებრძოდა. კომუნისტების ზეგავლენით სათადარიგო ჯარის ნაწილმა მიატოვა ბრძოლის ველი და საფრთხეში ჩააგდო ხულოში მდგარი ჯარი. დაპატიმრებულ კომუნისტკას, ვინმე სოფიო პრესმანს, აღმოაჩნდა რუსეთის კომპარტიის ბათუმის კომიტეტის პროკლამაციები, რომლებიც მოუწოდებდნენ საქართველოს მუშებს და გლეხებს, დაემხონ ქვეყნის ხელისუფლებას. პროკლამაციები დაბეჭდილი იყო გაზეთ „კომუნისტის“ რედაქციაში, საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის მითითებით. გაზეთი „კომუნისტი“ ღიად უჭერდა მხარს აჯანყებულ ოს სეპარატისტებს და სხვა სეპარატისტულ ჯგუფებს, რომლებიც მოუწოდებდნენ მთავრობის დამხობისაკენ. „მათი გეგმის განხორციელება, – განმარტავდა „საქართველოს რესპუბლიკის“ ოფიციალური ცნობა, – მოასწავებდა საქართველოსაგან განაპირა მხარეების ჩამოშორებას, რაიც რესპუბლიკისათვის საბედისწერო შეიქმნებოდა“.¹³ რესპუბლიკის მთავრობა იძულებული გახდა გაზეთ „კომუნისტის“ გამოსვლა აეკრძალა. საქართველოში

რუსეთის დიპლომატიური წარმომადგენლობის საკითხით დაინტერესებული აღმოჩნდა ბრიტანული გაზეთი „ახლო აღმოსავლეთი“, რომელიც წერდა: „საბჭოთა წარმომადგენლობის ჩამოსვლის შემდეგ საქართველოში ბოლ-

¹³ გაზ. „კომუნისტის“ დახურვის გარშემო. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“. 1920 წ. 18 ივნისი.

შვეიკური პროპაგანდა გაიზარდა. მაგრამ ბოლშევიკების აგიტატორებს ყოველდღე იჭერენ პროკლამაციებით და ღიძალი თანხით. დაჭერილ აგენტებს კავკავში ასახლებენ. ქართველები დიდი ენერგიით და დაკვირვებით იცავენ თავის დამოუკიდებლობას და სახელმწიფოებრიობას“. ბრიტანული გაზეთი ხაზს უსვამდა რომ საქართველო ყველაზე უკეთეს მდგომარეობაში იმყოფებოდა იმ სახელმწიფოებს შორის, რომელნიც ყოფილი რუსეთის იმპერიის ტერიტორიაზე იყო ახლად დაარსებული და ამის მიზეზი იყო „საქართველოს პოლიტიკის ხელმძღვანელების ბრძნული მოქმედება“. „ახლო აღმოსავლეთის“ სტატიის დასასრული, რატომღაც მეტისმეტად ოპტიმისტურად ამთავრებდა: „საქართველო თვით დარწმუნდება რომ დიდი ბრიტანეთი არ უღალატებს და ყოველგვარ დახმარებას გაუწევს მას“.¹⁴

სამინაო ბოლშევიზმთან ბრძოლა რომ 1920 წლის ზაფხულ-შემოდგომის ერთი ყველაზე სერიოზული გამოწვევა იყო ქართული ხელისუფლებისთვის, ამ გარემოებას საზღვარგარეთმაც მიაქცია ყურადღება. გაზეთი „სტამბოლი“ ციტირებდა საქართველოს შინაგან საქმეთა მინისტრის ბათუმში გაკეთებულ განცხადებას: „საქართველოს მთავრობა არ შეიწყნარებს საბჭოთა რუსეთის მის შინაურ საქმეებში ჩარევას და არც საქართველოს ბოლშევიკებს მიეცემა ნება სახელმწიფოს საწინააღმდეგო აგიტაციის წარმოებისა“.¹⁵ მაგრამ ძალები არათანაბარი იყო. მტრული სახელმწიფოებით სრულიად გარემოცული საქართველო და რუსეთისაგან დაფინანსებულ-წაქეზებული მეხუთე კოლონა ამოუწურავ რესურსს ფლობდა, თანაც ისეთ ვითარებაში, როცა საბჭოთა რუსეთს პრაქტიკულად რეგიონში პოტენციური მოწინააღმდეგე აღარ ჰყავდა. პირიქით, მას ზურგს უმაგრებდა ახალი მოკავშირე – ქემალისტური თურქეთი, რომელიც მოთმინებით ელოდა საქართველოს წაქცევას, ტერიტორიული ნადავლის იმედით.

კომუნისტური ორგანიზაციები შვეიწროებაში და რეპრესიებში სდებდნენ საქართველოს მთავრობას ბრალს და დახმარებას საბჭოთა რუსეთის ხელისუფლებას თხოვდნენ. მოსკოვთან ხელშეკრულების დადების შემდეგ, ანტისახელმწიფოებრივ ძალებს, მფარველად მოველინა საბჭოთა რუსეთის წარმომადგენლობა, რომელიც 29 მაისს გაიხსნა თბილისში. თავდაპირველად ჩიჩერინმა რუსეთის წარმომადგენლად საქართველოში, გეგეჭკორს ქართველი

¹⁴ ინგლისური ჟურნალი საქართველოს შესახებ. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“. 1920. 28 სექტემბერი.

¹⁵ „საქართველოს რესპუბლიკა“. 1920. 8 ოქტომბერი.

ბოლშევიკი სერგო ქავთარაძე შესთავაზა, მაგრამ ქართულმა მხარემ ეს კანდიდატურა უარყო. დაწუნების მიზეზი ის იყო რომ თურმე ქავთარაძე არ აღიარებდა საქართველოს დამოუკიდებლობას.

ამის შემდეგ, რუსეთის წარმომადგენლად თბილისში დანიშნა ცნობილი რუსი ბოლშევიკი სერგეი კიროვი, რომელიც ცდილობდა დაპატიმრებები გაეპროტესტებინა და მფარველობა გაეწია ადგილობრივი ბოლშევიკებისათვის. რუსეთის საელჩოში თავდაპირველად 51 თანამშრომელი ითვლებოდა, მაგრამ მალე მათი რიცხვი 300-მდე გაიზარდა. საელჩო, ბოლშევიკების საკრებულოდ და დევნილთა თავშესაფრად იქცა. 1920 წლის 12 ოქტომბერს მოსკოვმა კიროვი გაიწვია და მის მაგივრად დანიშნა არონ შეინმანი. მის დროს საელჩოს „თანამშრომელთა“ რიცხვი კიდევ უფრო გაიზარდა. თვითონ შეინმანი ხშირად უფრო ბაქოში იმყოფებოდა და იქიდან მართავდა თბილისურ საელჩოს. საბჭოთა რუსეთის საელჩო, რესპუბლიკის ხელისუფლების საწინააღმდეგო ძირგამომთხრელი საქმიანობის კერად გადაიქცა, სადაც ანტისახელმწიფოებრივ საიდუმლო-სადაზვერვო ინფორმაციებს აგროვებდნენ და კავბიუროს და საბჭოთა არმიის სარდლობას აწვდიდნენ.¹⁶ საბჭოთა წარმომადგენლობის ამგვარი სიჭარბე, რა თქმა უნდა საეჭვო გარემოებას წარმოადგენდა და მას ბოლოს და ბოლოს საქართველოს საგარეო საქმეთა სამინისტროშიც მიაქციეს ყურადღება. მინისტრის მოადგილემ კონსტანტინე საბახტარაშვილმა თავის 1920 წლის 4 დეკემბრის ერთ-ერთ საპასუხო ნოტაში განმარტა, რომ წარმომადგენლობის თანამშრომელთა რაოდენობა რამდენიმე ასეული იყო. ამიტომ მან საბჭოთა საელჩოს მთავარ პირს მოქალაქე შეინმანს სთხოვა, მისთვის გადაეცათ მისი თანამშრომელთა სია. მას სია ორჯერ გადასცეს და შეინმანმა განუმარტა რომ თანამშრომლები ხშირად იცვლებოდნენ და ამიტომ სიაც იცვლებოდა. მოკლედ, საბახტარაშვილმა წარმომადგენლობის ზუსტი სია ვერ მოიპოვა, რადგან თანამშრომელთა სია არ ემთხვეოდა რეალურ რაოდენობას.¹⁷ საბახტარაშვილის საპასუხო ნოტაში მითითებული იყო რომ საქართველოს საზღვრებთან ადგილი ჰქონდა შეიარაღებული ძალების გადაადგილება-მოგროვებას, ხოლო ფოილოს ხიდთან აშენებდნენ სამხედრო ზასიათის სიმაგრეებს, რაც არღვევდა 12 ივნისის ხელშეკრულების პირობებს. მითითებული იყო სხვა არაერთი ანტიქართული აქტი – აჯანყებისაკენ მოწოდებების

¹⁶ ი. ირემაძე. შეინმანი არონ ლვოვის ძე. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა (1918-1921). ენციკლოპედია-ლექსიკონი. მთ. რედ. დ. შველიძე. თბ. 2018, გვ. 485-486.

¹⁷ მთავრობის ნოტა. „საქართველოს რესპუბლიკა“. 1920. 23 დეკემბერი.

შემცველი პლაკატები; შეიარაღებული რაზმების შემოსვლა ბორჩალოს მაზრის სოფლებში, მოსახლეობის ძარცვა და ა. შ.

კონსტანტინე საბახტარაშვილის მიერ შედგენილ-დასაბუთებული „მოთავრობის ნოტის“ მეექვსე პუნქტი, კვლავ შეეხებოდა საქართველოში კომუნისტური ორგანიზაციების საქმიანობას. ნოტა პრინციპულად მიჯნავდა კომუნისტების ლეგალურ საქმიანობას, რომელიც უნდა დაყრდნობოდა საზავო დოკუმენტებს. ხოლო თუ მათი საქმიანობა გადაიზრდებოდა ანტისახელმწიფოებრივ ქმედებაში, ის გახდებოდა სამართლებრივი დევნის საკითხი. „სათანალო ზომების მიღება წარმოადგენს საქართველოს რესპუბლიკის შინაურ წესრიგის საკითხს და დამყარებულია დამფუძნებელ კრების მიერ მიღებულ დეკრეტებზე, მაგრამ ეს ზომები სრულიადაც არ უშლიან ხელს საჭირო პროპაგანდას და აგიტაციას კომუნისტურ პროგრამის სასარგებლოდ“. ნოტა კონკრეტულად მიუთითებდა დამფუძნებელი კრების 1919 წლის 21 ნოემბრის დეკრეტს, რომელიც უცხო ქვეყნის მოქალაქეებს უკრძალავდა საქართველოში პოლიტიკურ საქმიანობას. ყველა დატუსაღებული მოქალაქე, დაასკვნია ნოტა, უცხო ქვეყნის ქვეშევრდომები იყვნენ და „ამზადდებდნენ ჩვენში შეიარაღებულ აჯანყებას“.

აქ ყველაფერი გასაგები იყო ნორმალური სახელმწიფოსა და სტანდარტული რეალობისათვის, მაგრამ საქართველოს საქმე ჰქონდა არასტანდარტულ კლასობრივ რუსულ სახელმწიფოსთან და „რუსულ სამართლიანობასთან“, რომელიც რელევანტურად მხოლოდ საკუთარ ინტერესებს განიხილავდა და მიზნად ჰქონდა სუსტი მოწინააღმდეგის ლიკვიდაცია. ასეთ შემთხვევაში მის მოქმედებას ვერაფერი შეაჩერებდა და მისი რაიმეში გადარწმუნება წყლის ნაყვას წარმოადგენდა.

ამგვარ, როგორც იტყვიან არასტანდარტულ ვითარებაში, ჩვენ ისლა დაგვრჩენია, გავარკვიოთ, როდის, კონკრეტულად დროის რა მონაკვეთში და რა გარემოებიდან გამომდინარე, გადაწყვიტა საბჭოთა რუსეთის ხელისუფლებამ – საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ოკუპაცია.

დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას, რომ ამგვარი ვითარება არ იყო დამდგარი – 1920 წლის მაისში. კერძოდ, 3 მაისს ლენინმა ორჯონიკიძისგან ორი დეპეშა მიიღო. პირველში საუბარი იყო რომ შესაძლებელი გახლდათ „თბილისის აღება“ 15 მაისამდე. მეორე დეპეშაში „თბილისის აღება“ ნავარაუდები იყო არაუგვიანეს 12 მაისისა. ლენინმა სასწრაფოდ მოიწვია რკპ(ბ) ცენტრალური კომიტეტის პოლიტბიუროს სხდომა. დაადგინეს და 5 მაისს

ორჯონიკიძეს გაეგზავნა ტელეგრამა შემდეგი მითითებით: „ცკ (ცენტრალური კომიტეტი) გავალდებულებთ გამოიყვანოთ ნაწილები საქართველოს ფარგლებიდან საზღვარზე და თავი შეიკავოთ საქართველოზე შეტევისაგან“. ტელეგრამას ხელს აწერდნენ ლენინი და სტალინი. გარდა ამ ტელეგრამისა, სხლომა ადგენდა, რომ ორჯონიკიძეს „ეკრძალებოდა საქართველოს თვითგამორკვევა“. ორჯონიკიძისგან და კიროვისგან ლენინმა მიიღო პასუხი: „თქვენი მითითება ზუსტად იქნება შესრულებული“.¹⁸ დეპეშის მოთიან ტექსტს აღარ გავიმეორებთ.

სამეცნიერო ლიტერატურაში სამართლიანადაა მითითებული რომ ლენინმა ანგარიში გაუწია დიდი ბრიტანეთის მოთხოვნას, შეჩერებულიყო შეტევები ყირიმისკენ და კავკასიაში. როგორც ლევან თოიძე წერდა: „აქ გადაწყვეტი როლი შეასრულა კერზონის მოთხოვნამ და საბჭოთა რუსეთსა და საქართველოს შორის იმ დროს მიმდინარე სამშვიდობო მოლაპარაკებამ“.¹⁹

მაგრამ ჩვენ კიდევ გავაგრძელებთ ბრიტანეთ-რუსეთის სავაჭრო ხელშეკრულების შესახებ ეპიზოდურ საუბარს. ამჯერად ყურადღებას შევაჩერებთ, მოლაპარაკების იმ პერიოდზე, რომელიც ზემოთ არ განხილულა ჩვენს მიერ და არც ლიტერატურაში მიუქცევიათ ყურადღება. საქმე იმაში გახლავთ რომ მოლაპარაკების პროცესში თავი იჩინა წინააღმდეგობამ მხარეებს შორის, რამაც მისი შეფერხება გამოიწვია. 1920 წლის 1 ივლისს ბრიტანეთის ხელისუფლებამ მოსკოვს წარუდგინა თავისი მოთხოვნები. მათში უმთავრესი იყო პუნქტი, რომელიც საბჭოთა რუსეთს აიძულებდა უარი ეთქვა თავის დაინტერესებაზე – აღმოსავლეთში. ჩამოვთვალოთ სამივე ის პირობა, რომლის მიღების შემთხვევაში, ბრიტანეთი თანახმა იქნებოდა დაედო სავაჭრო ხელშეკრულება. 1. საბჭოთა მთავრობა უარს ამბობს მტრულ მოქმედებასა და პროპაგანდაზე ინგლისის დაწესებულებათა წინააღმდეგ; 2. საბჭოთა მთავრობა უარს ამბობს მოქმედებით ან პროპაგანდით ააღელვოს აზიის ხალხები ბრიტანეთის ინტერესების და ბრიტანეთის სახელმწიფოს წინააღმდეგ. 3. საბჭოთა მთავრობა ნებას აძლევს ინგლისის ქვეშევრდომებს დაბრუნდნენ რუსეთიდან, თავის მხრივ ინგლისის მთავრობა არ შეუშლის ხელს ბრიტანეთიდან და მისი კოლონიებიდან რუსების დაბრუნებას სამშობლოში.

¹⁸ В. И. Ленин. Полное собрание сочинений. Том. 51, стр., 424.

¹⁹ ლ. თოიძე. ინტერვენციაც, ოკუპაციაც, ძალდატანებითი გასაბჭოებაც, ფაქტობრივი ანექსიაც. რუსეთ-საქართველოს 1921 წლის თებერვალ-მარტის ომის შეფასებისათვის. თბ. 1991, გვ. 17.

ეს საკითხები ვრცლად იყო განხილული „დეილი ტელეგრაფში“, რომელიდანაც ისარგებლა გაზეთმა „ერთობამ“ და დაბეჭდა ვიქტორ ნოზაძის მასალები ამ სტატიიდან.²⁰ მივეყვით წერილის შინაარსს.

როგორც ირკვევა, მოლაპარაკება გაგრძელდა, რის შესახებაც ჩიჩერინმა 7 ივლისს აცნობა ბრიტანეთის მხარეს. მოლაპარაკებას აგრძელებდნენ კრასინი და კერზონი, აგრეთვე – ლევ კამენევი, რომელიც ამ დროიდან ჩართო მოლაპარაკების პროცესში. მოლაპარაკების „შავი“ ვარიანტი თითქმის მზად იყო, რომ 1920 წლის 1 ოქტომბერს, ლორდმა კერზონმა წამოჭრა პროტესტი ნოტიო, რომ საბჭოთა მხარე არ ასრულებდა მოთხოვნებს. ყურადღება მივაქციოთ – მდგომარეობა ამ დროისათვის რთულდება და ჰაერში გამოკიდებული რჩება საქართველოს საკითხიც, რომლის შესახებ საუბარიც, „დეილი ტელეგრაფის“ სტატიამში, როგორც ჩანს, არ არის. „ეს პირობები, – ამბობს კერზონის ნოტა – იყო და არის სასტიკათ დარღვეული. ბატონმა კამენევმა მოაწყო თითქმის ღია პროპაგანდა და შეეცადა დახმარებოდა კამპანიას ინგლისში ბრიტანეთის კონსტიტუციისა და ბრიტანეთის დაწესებულებათა წინააღმდეგ. და ამის გულისთვის მას არ ჰქონდა ნება შემოსულიყო ამ ქვეყანაში“. მოკლედ, საბჭოთა მთავრობას არასოდეს შეუწყვეტია ბრიტანეთის საწინააღმდეგო პროპაგანდა. კომუნისტური მესამე ინტერნაციონალი ქადაგებდა რომ „უნდა დაემხროთ მთელი მსოფლიოს დაწესებულებები“. ბაქოში შედგა აზიელი ხალხების წარმომადგენელთა კონფერენცია და ა. შ. და რაც ჩვენთვის საინტერესოა – კერზონის ნოტაში მითითებული იყო რომ: „საბჭოთა მთავრობის მოქმედება კავკასიაში, სპარსეთში, ცენტრალურ აზიაში და ავღანისტანში პირდაპირ მიმართულია დიდი ბრიტანეთის წინააღმდეგ“.²¹ კერზონის ნოტა დაასკვნია, რომ რუსეთს უნდა აესრულებინა ნაკისრი ვალდებულებები, თუ უნდოდა დადებულიყო სავაჭრო ხელშეკრულება. პასუხი ახლა საბჭოთა რუსეთზე იყო დამოკიდებული.

რაც შეეხება „კავკასიას“ – აქ უპირველეს ყოვლისა, საქართველო და ჯერჯერობით იმ დროისათვის დაუპყრობელი სომხეთი იგულისხმებოდა, თორემ აზერბაიჯანი, ბრიტანეთს უკვე „გამოტირებული“ ჰქონდა – ბაქოს ნავთი საბჭოთა რუსეთის ხელში იყო. კერზონის ნოტაში აღნიშნული იყო რომ მო-

²⁰ ვიქტორ ნოზაძე. რუსეთ-ინგლისის დამოკიდებულება. კერზონ-კრასინის ნოტა (წერილი ლონდონიდან). გაზ. „ერთობა“. 1920 წ. 4 ნოემბერი.

²¹ ვიქტორ ნოზაძე. რუსეთ-ინგლისის დამოკიდებულება. კერზონ-კრასინის ნოტა (წერილი ლონდონიდან).

ლაპარაკები ბრიტანეთ-რუსეთს შორის ან სუსტად მიმდინარეობდა ან შეწყვეტილი იყო. ბოლოს, კერზონის ნოტა კატეგორიულად ითხოვდა, რომ ყველა სადაო საკითხზე, საბჭოთა მხარეს 10 ოქტომბრამდე უნდა გაეცა ცხადი პასუხი.

თავის მხრივ, კრასინის ნოტა პირიქით, ბრიტანეთის მხარეს აღნაშნულელებდა პირობების დარღვევაში, ეხმარებოდა ვრანგელს, პოლონეთს და ა. შ. მაგრამ ბოლოს, კრასინი კატეგორიულად ითხოვდა სავაჭრო და ეკონომიური ხელშეკრულების შესახებ მოლაპარაკებების განახლებას და დადებას: „რუსეთის მთავრობა, რომელიც მოქმედებს რუსეთის და ინგლისის მუშათა მასების ინტერესების გულისთვის, მოითხოვს დაუყოვნებლივ განახლებულ იქნეს ეკონომიური და სავაჭრო დამოკიდებულება და შეკრულ იქნეს სრული ზავი ორივე ქვეყნის შორის. იგი მზად არის ყოველ წუთში დაამტკიცოს თავისი გულწრფელი სურვილი საჩქაროდ შეთანხმების შესახებ და გადასდგას ყოველი აუცილებელი ნაბიჯი, რათა დააჩქაროს ასეთი შეთანხმება“.²²

საკმაოდ მწვავედ იღვა ბრიტანელი ტყვეების საკითხი, რომლებიც აზერბაიჯანში იმყოფებოდნენ. კრასინის აზრით მოლაპარაკებები აზერბაიჯანისა და ბრიტანეთის წარმომადგენლებს შორის უნდა გაგრძელებულიყო „თფილისში“, სადაც რუსეთიც გააგზავნიდა თავის წარმომადგენელს. ამ ურთიერთდადებულებების ასრულების შემდეგ, კრასინი კვლავ სავაჭრო ხელშეკრულების თემით ამთავრებდა: „...რუსეთის მთავრობა მზათაა შეუთანხმდეს ინგლისის მთავრობას და განაგრძოს ეკონომიური ხელშეკრულებისათვის მოლაპარაკება“. თავის მხრივ, ვიქტორ ნოზაძეც დაასკვნა: „რას მოიტანს და რა შედეგებს მიაღწევს ეს მოლაპარაკება, ამას მალე დავინახავთ“.²³

ბრიტანეთ-საბჭოთა რუსეთის მოლაპარაკებების ქრონიკა

– 1920 წლის 1 ივლისს ბრიტანეთმა საბჭოთა რუსეთს წარუდგინა სავაჭრო ხელშეკრულების მთავარი პირობები (სამი პუნქტი).

– 7 ივლისს ჩიჩერინმა ლონდონს აცნობა რომ საბჭოთა მთავრობამ მიიღო ეს პირობები.

– 1 ოქტომბერს კერზონმა ნოტა გაუგზავნა საბჭოთა რუსეთს და ბრალი დასდო 1 ივლისის ნოტის პირობების შეუსრულებლობაში, რომლის გარეშეც ვერ

²² ვიქტორ ნოზაძე. რუსეთ-ინგლისის დამოკიდებულება. კერზონ-კრასინის ნოტა (წერილი ლონდონიდან).

²³ ვიქტორ ნოზაძე. რუსეთ-ინგლისის დამოკიდებულება. კერზონ-კრასინის ნოტა (წერილი ლონდონიდან).

შედგებოდა სავაჭრო ხელშეკრულების დადება. პასუხისათვის საბჭოთა რუსეთს ეძლეოდა ვადა 10 ოქტომბრამდე.

– საპასუხო ნოტაში კრასინმა დააკმაყოფილა ლონდონის რამდენიმე მოთხოვნა და კატეგორიულად მოითხოვა მოლაპარაკებების გაგრძელება.

– 17 ნოემბრის „ერთობა“, გაზეთ „იზვესტიის“ ინფორმაციაზე დაყრდნობით იუწყებოდა, რომ სავაჭრო ხელშეკრულების პროექტს ლონდონში განიხილავენ და ხელმოწერასაც მოელიანო. „საქართველოს რესპუბლიკაც“ წერდა, ბრიტანეთმა პროექტი შეიმუშავა და ახლო ხანებში კაბინეტი განიხილავსო.

მთელი ამ თვეების განმავლობაში „კავკასიის“ ანუ მასში ნაგულისხმევი – საქართველოს საკითხი, კვლავ განიხილებოდა ბრიტანეთის ყურადღების სფეროში და მფარველობის ქვეშ. ის დაფიქსირდა კერზონის 1 ოქტომბრის ნოტაშიც. ე. ი. ”მ დრომდე, ბრიტანეთს ჯერ უარი არ ჰქონდა ნათქვამი საქართველოს მხარდაჭერაზე. ასე ჩანდა.

ამგვარ თვალსაზრისს ამყარებს აგრეთვე შემდეგი გარემოება. როგორც ჩანს, ნოემბრის მეორე ნახევარში, ლორდმა კერზონმა შიში გამოთქვა რომ ბათუმს, რომელიც იყო დამოუკიდებელი საქართველოს ნაწილი, საფრთხე ექმნებოდა საბჭოთა რუსეთის მხრიდან. ამასთან დაკავშირებით, 1920 წლის 28 ნოემბერს ჩიჩერინმა რადიო-შეტყობინება გაუგზავნა კერზონს და აცნობა რომ საბჭოთა მთავრობა პროტესტს უცხადებდა ინგლისს, ბათუმის ოკუპაციასთან დაკავშირებით გამოთქმული პოზიციის გამო. ჩიჩერინი მხარდაჭერას გამოთქვამდა დამოუკიდებელი საქართველოს მიმართ და აცხადებდა რომ „...რუსეთის მთავრობა ყოველთვის სასტიკათ იცავს საქართველოს დამოუკიდებლობას და არა შემთხვევაში არ დაარღვევს საქართველოს სუვერენულ უფლებებს, არც რაიმე სხვა გზით“.²⁴ ამ განცხადებას აკეთებდა საბჭოთა რუსეთის საგარეო საქმეთა მინისტრი გიორგი ჩიჩერინი, საქართველოს ოკუპაციამდე, ორთვენახევრით ადრე. ასეა თუ ისე, როგორც ვხედავთ, ამ შემთხვევაში, არა მარტო ბრიტანეთი, არამედ – რუსეთიც, საქართველოს დამოუკიდებლობის მფარველ-დამცველის როლშია. ეს 1920 წლის ნოემბრის მეორე ნახევარია. ბრიტანეთის მიერ საქართველოს „გაწირვა“, დაახლოებით ამ დიპლომატიური ურთიერთპოლემიკის ახლო ხანებში უნდა მომხდარიყო და განსაკუთრებით კი მას შემდეგ, რაც საბჭოთა რუსეთმა სომხეთის ოკუპაცია განახორციელა, 1920 წლის 29 ნოემბერს. სომხეთის სოციალისტური საბჭოთა რესპუბლიკის

²⁴ გაზ. „ერთობა“. 1920. 1 დეკემბერი.

გაჩენა კავკასიის რუკაზე, საბჭოთა რუსეთის სრულ დომინირებას ნიშნავდა რეგიონში. ამით საბოლოოდ უნდა ამოწურულიყო ბრიტანეთის კავკასიაში რამენაირად ყოფნის რესურსი.

სწორედ დროის ამ მონაკვეთში უნდა გაჩენილიყო რუსეთ-ბრიტანეთის სავაჭრო ხელშეკრულებაში ჩანაწერი, რომ ბრიტანეთის მთავრობა, თავის თავზე იღებდა ვალდებულებას, თავი შეეკავებინა ნებისმიერი სახის მტრული მოქმედებისაგან, რუსეთის მთავრობის მიმართ, „... იმ ქვეყნებთან დაკავშირებით, რომლებიც შეადგენდნენ რუსეთის იმპერიის ნაწილს და ამჟამად გახდნენ დამოუკიდებლები“.

მოკლედ, ორი იმპერიალისტური სახელმწიფო შეთანხმდა, რომ ერთმანეთის კოლონიურ ქვეყნებთან დაკავშირებულ საქმეებში არ ჩაერეოდნენ. საბჭოთა რუსეთმა დაასრულა საქართველოს საერთაშორისო იზოლაციის პროცესი – თუ ის საქართველოს დაიპყრობდა, მას ხელს არ შეუშლიდა მსოფლიოს ორი ყველაზე უძლიერესი სახელმწიფო – დიდი ბრიტანეთი და აშშ – ეს უკანასკნელი ხომ საერთოდ არ სცნობდა საქართველოს დამოუკიდებლობას.

აქ კი შეიძლება სრული სახით მოვიყვანოთ სტალინის ცნობილი სიტყვები, რომელმაც, ცხადია იცოდა რა ბრიტანეთთან უკვე საბოლოოდ ჩამოყალიბებული ხელშეკრულების პროექტი, თამამად გამოუტანა დემოკრატიულ დამოუკიდებელ საქართველოს სასიკვდილო განაჩენი: „ეს საქართველო ამჟამად თავისი სიცოცხლის უკანასკნელ დღეებს ითვლის... არა გვგონია საეჭვო იყოს, რომ მძიმე წუთს ანტანტა ისევე მიატოვებს საქართველოს, როგორც სომხეთი მიატოვა“²⁵

ცხადია, რუსეთის „ნაცდელკომმა“ უკვე იცოდა, რომ ბრიტანელ „იმპერიალისტებს“ საქართველო განწირული ჰყავდათ.

თუ უფრო ადრე არა, 1920 წლის დეკემბერი ის თვეა, როცა საბჭოთა რუსეთის ხელისუფლების წინაშე დღის წესრიგში უშუალოდ დადგა – საქართველოს ოკუპაციის საკითხი. თუმცა, პროცესი თანმიმდევრული უნდა ყოფილიყო და მას უნდა ჰქონოდა მოსამზადებელი პერიოდი. მოსამზადებელ ფაზაში იგულისხმებოდა გაძლიერებული პროვოკაციების სერია საქართველოს რესპუბლიკის წინააღმდეგ. პროვოკაციების პირველი ძლიერი ტალღა თითქმის ერთდროულად განხორციელდა სამი მხრიდან: რუსეთის საბჭოთა რესპუბლიკიდან, აზერბაიჯანის და სომხეთის საბჭოთა „დამოუკიდებელი“ სა-

²⁵ ი. ბ. სტალინი. თხზულებანი. ტ. 4. გვ. 447.

ხელმწიფოებიდან. რსფსრ-ს მთავრობის განკარგულებით შეაჩერეს ჩრდილოეთის მიმართულებით მოძრავი საქართველოს სამარშრუტო მატარებლები. ამავდროულად აზერბაიჯანიდან შეწყდა ნავთის მოწოდება საქართველოსთვის. აგრეთვე, რესპუბლიკის საზღვრებთან, ფოილოს ხიდის რაიონში შეინიშნებოდა საბჭოთა ჯარის გადაადგილებები და სამხედრო დანიშნულების სიმაგრეების მშენებლობა. ამავე დროს, საბჭოთა სომხეთის მთავრობამ დააპატიმრა, საქართველოს დიპლომატიური წარმომადგენელი ერევანში, გენერალი სოლომონ ყარალაშვილი და მისი მდივანი.

1920 წლის 12 დეკემბერს საქართველოს საგარეო საქმეთა სამინისტრომ შფოთიანი რადიო-დეპეშა გაუგზავნა რესპუბლიკის წარმომადგენლებს, თითქმის ყველგან, სადაც წარმომადგენლობები არსებობდა: მოსკოვში, ერევანში, ბაქოში, ლომღონში, პარიზში, ვარშავაში და სხვ. წარმომადგენლობებს, ჩამოთვლილი და სხვა ქვეყნების მთავრობებისთვის უნდა ეცნობებინათ საქართველოს წინააღმდეგ განხორციელებული კომბინირებული შეტევა და ყველა ხელშეკრულებების დარღვევა, რომლებიც საქართველოს ჰქონდა დადებული რუსეთთან და მის ორივე მარიონეტთან.

რაც მთავარია, საქართველოს რადიო-შეტყობინებაში, უცხოეთის სახელმწიფოებისადმი, საგარეო საქმეთა სამინისტრო ხაზს უსვამდა, რომ ეს არ იყო ადრინდელი მტრული პოზიციის ჩვეულებრივი გამოხატულება, რასაც საბჭოთა მხარე ადრეც მიმართავდა. საქართველოს მხარემ ხაზი გაუსვა კომბინირებული შეტევის განსაკუთრებულ და ადრინდელისაგან განსხვავებულ ხასიათს, რომელსაც საქართველოს დამოუკიდებლობის ხელყოფის მიზანი ჰქონდა: „შესაძლებელია დასკვნის გამოტანა – იუწყებოდა საგარეო საქმეთა სამინისტროს განცხადება, – რომ ამ შემთხვევაში ჩვენ საქმე გვაქვს აგრესიული სახის მზადებებთან, რომლებსაც მიზნად აქვთ საქართველოზე თავდასხმის მოხდენა“.²⁶

საქართველოს საგარეო უწყების და მთავრობის ხელმძღვანელებმა შემცდარად შეაფასეს მომხდარი მოვლენების არსი და გამოთვალეს პროვოკაციების რეალური მიზანი. რადიო-დეპეშის დასკვნით ნაწილში, საგარეო საქმეთა მინისტრის მოადგილე ანუ „მაგიერი“ კონსტანტინე საბახტარაშვილი, წარმომადგენლობებს ავალებდა, „სასტიკი პროტესტი“ გამოეცხადებინათ პროვოკაციის ავტორი-სახელმწიფოების მთავრობებისათვის.

²⁶ საქართველოს საგარეო საქმეთა სამინისტროს რადიო-დეპეშა. გაზ. „ერთობა“. 1920 წ. 17 დეკემბერი.

როგორც აღენიშნეთ, საბახტარაშვილის რადიო-დეკემა 12 დეკემბერს გაიგზავნა დანიშნულებისამებრ. ამის შემდეგ, საბჭოთა რუსეთის წარმომადგენლობის ბეჭდვითმა ბიურომ გაგრძელებულ განცხადებაში, ბრალი დასდო საქართველოს მთავრობას, რომ მან დაარღვია კეთილმეზობლობის პრინციპები, ხელშეკრულების პირობები და დააკავა, სომხეთში საბჭოთა რუსეთის წარმომადგენლის ლეგრანის მატარებელი და აგრეთვე, შეაჩერა სომხეთში მიმავალი სატრანზიტო მატარებელი. ქართულმა მხარემ კატეგორიულად უარყო აღნიშნული ბრალდებები, როგორც არმომხდარი და გამოვინიღი.²⁷

ჩანდა რომ რუსეთმა საბოლოოდ გადაწყვიტა საქართველოს ოკუპაცია და მისი განხორციელებისათვის საჭირო იყო პროვოკაციების მიზანმიმართული სერია, რომელსაც უნდა შეექმნა მტრის ხატი – საქართველოს რესპუბლიკის სახით, რათა მსოფლიო თუ არა, რუსეთის დამჯერი საზოგადოება მოემზადებინა ოკუპაციის გამართლებისათვის – უნდა შექმნილიყო საქართველოს სახე, რომელიც იყო საბჭოთა რუსეთის მტერი, მემამულეებისა და კაპიტალისტების ბატონობის ბუდე და მსოფლიო იმპერიალიზმის, ანტანტის ერთგული მოკავშირე, საბჭოთა რუსეთის წინააღმდეგ.

არეგნულად ისე ჩანდა რომ 1920 წლის ნოემბერ-დეკემბერ-იანვარში, განსაკუთრებით კი სომხეთის გასაბჭოების შემდეგ, საბჭოთა ხელმძღვანელობაში, საქართველოსადმი დამოკიდებულებაში ორი მიმართულება გამოიკვეთა. პირველი და გადამწყვეტი იყო ლენინის ხაზი, რომელიც განსაზღვრავდა საბჭოთა პოლიტიკის ოფიციალურ მხარეს. ის მუდამ მიუთითებდა რომ საქართველოს საკითხი უაღრესად ფრთხილ მიდგომას მოითხოვდა და ჯერ არ დამდგარა მისი უშუალო ოკუპაციის დრო. მეორე მიმართულების მთავარი პროტაგონისტები იყვნენ სტალინი და ორჯონიკიძე, რომელნიც, განსაკუთრებით – უკანასკნელი, საქართველოს დაუყოვნებლივ ოკუპაციას მოითხოვდნენ და ლენინს ისე უხატავდნენ ვითარებას, რომ მას შესაბამისი მითითება გაეცა.

სამეცნიერო ლიტერატურაშიაც დომინირებს აზრი რომ თითქოს საქართველოს დაუყოვნებლივი გასაბჭოების იდეა, სტალინ-ორჯონიკიძისგან და სხვა ქართველი ბოლშევიკ-რენეგატებისგან მომდინარეობდა. ეს არაა სწორი. სინამდვილეში, ორ მიმართულებას შორის, მხოლოდ ფუნქციონალური განსხვავება არსებობდა. ლენინი საერთაშორისო კონიუნქტურის მიხედვით მოქმედებდა და სტალინ-ორჯონიკიძის ფრთა, მხოლოდ ლენინის სტრატეგიის უშუალო შემსრულებლები იყვნენ – მათ უნდა ყველანაირად მოემზადებინათ

²⁷ ვინ არღვევს კეთილმეზობლურ დამოკიდებულებას?. გაზ. „ერთობა“. 1920 წ. 17 დეკემბერი.

ნიადაგი ოკუპაციისთვის და როგორც კი ცენტრის თანხმობას მიიღებდნენ – დაუყოვნებლივ განეხორციელებინათ იგი. ასეც მოხდა.

მანამდე კი წარმოვადგენთ, ამ ორი მიმართულების მოქმედების მიმდინარეობის სურათს, მოვლენების მოკლე ინფორმაციების – ქრონიკის სახით.

ლენინ-სტალინ-ორჯონიკიძის მიმოწერის ქრონიკა

– 1920 წლის 26 ოქტომბერს, სტალინი ლენინს აცნობებდა, რომ საქართველო ემზადება, ანტანტას ჩააბაროს ბათუმი. იგი ქმნიდა ყალბ სურათს, თითქოს მოსალოდნელი იყო ანტანტის შეტევა ბაქოს მიმართულებით. ლენინი უდებამებდა, რომ ეს მოსალოდნელია და საჭიროა ბაქოს გამაგრება.

– 15 ნოემბერი. სტალინი ლენინს: თითქოს აუცილებელი იყო კავკასიის საბჭოთა ჯარის გაძლიერება დამატებითი ძალებით, რათა საქართველოს მხრიდან თავდასხმისაგან წარმატებით დაეცვათ თავი.

– ლენინი სტალინს: თუ ანტანტა ბაქოს დაიკავებს, საჭირო გახდება თბილისის დაკავება. მოსკოვიდან კი სტალინს მისწერეს, რომ „გადაწყვეტილების მიღება საქართველოს საზღვრებში შესვლის შესახებ ნაადრევია“. სტალინი აზრს არ იცვლიდა და „თბილისის დაკავების“ პოზიციაზე რჩებოდა.

– 16 ნოემბერს ჩიჩერინი მოსკოვში საქართველოს წარმომადგენელს გერასიმე მახარაძეს უგზავნის ნოტას, ხოლო ლორდ კერზონს რადიო-დებამით აცნობებს რომ ბათუმის ოკუპაცია იქნება კავკასიაში ახალი ომის მიზეზი.

– 20 ნოემბრამდე პერიოდში, სტალინი ლენინს: იგი კვლავ ითხოვს მაშველ ძალებს და ირწმუნება რომ საქართველო ომისთვის ემზადება აზერბაიჯანის წინააღმდეგ.

– 15 დეკემბერს, ორჯონიკიძე გზავნის დებამას მოსკოვში და აცნობებს ცენტრს, რომ კავბიურომ მიიღო დადგენილება საქართველოს საზღვრების გადალახვის შესახებ. ლენინი და ტროცკი აფრთხილებენ ორჯონიკიძეს: „ცენტრალური კომიტეტი არავითარ შემთხვევაში არ დართავს ნებას. კატეგორიულად მოვითხოვთ გადაწყვეტილების შესრულების შეჩერებას და გაუქმებას“.

– 17 დეკემბერს, რკპ(ბ) ცკ პლენუმმა, სპეციალურად განიხილა კავბიუროს აღნიშნული დადგენილება და დაადგინა, რომ „დადასტურდეს ცენტრალური კომიტეტის დადგენილება კავკასიაში რსფსრ მშვიდობიანი პოლიტიკის შესახებ და დაევალოს საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარიატს და სამხედრო უწყებებს მიიღონ ყველა ზომა, რათა უზრუნველყოფილ იქნეს ამ პოლიტიკის წარმატებით განხორციელება“.²⁸

საქართველოს ოკუპაციის საკითხის გადაჭრის გადამწყვეტი ფაზა 1921 წლის ზღურბლზე დაიწყო. მართალია ცენტრი კვლავ ეწინააღმდეგებოდა კავ-

²⁸ ლ. თოიძე. ინტერვენცია, ოკუპაცია, ძალდატანებითი გასაბჭოება, ფაქტობრივი ანექსია, გვ. 31-46.

ბიუროს მოწოდებებს, მაგრამ უკვე ჩანდა, რომ პროცესი მეტად აღარ გაიწვლებოდა. 1921 წლის 2 იანვარს ორჯონიკიძე-კიროვის ტანდემმა მოხსენება მოაამზადა და რკპ(ბ) ცენტრალური კომიტეტის წინაშე კიდევ ერთხელ დააყენა, საქართველოს ოკუპაციის საკითხი. მოხსენებაში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა წარმოდგენილი იყო, როგორც საბჭოთა რუსეთისა და სხვა საბჭოთა რესპუბლიკებისათვის საფრთხე და ანტანტის იარაღი, რომელიც უხეშად არღვევდა 7 მაისის ხელშეკრულების პირობებს.

რა თქმა უნდა, პრობლემა იმაში არ მდგომარეობდა, ლენინი მართლაც დაიჯერებდა თუ არა, კავბიუროს დემაგოგიას და ზღაპრებს, საქართველოს აგრესიურობის შესახებ. პრობლემა კვლავ იმაში მდგომარეობდა, რომ საბჭოთა რუსეთის თავდასხმას საქართველოზე, ზედმეტად არ გაეღიზიანებინა დიდი ბრიტანეთის მთავრობა, რომელთან სავაჭრო შეთანხმების პროექტი თითქმის ხელმოწერის ფაზაში იყო შესული. თანაც, მაშინდელი საერთაშორისო ვითარების საერთო სურათი, სულაც არ აიძულებდა საბჭოთა რუსეთს, მაინცდამაინც სწრაფად ემოქმედა. საქართველოს საკითხში მას კონკურენტი არ ჰყავდა.

ერთადერთი დამაბრკოლებელი გარემოება, რაც შეიძლება საბჭოთა ხელისუფლებას სიფრთხილისკენ მოუწოდებდა კვლავ იყო რუსეთ-ბრიტანეთის ჯერ კიდევ ხელმოუწერელი სავაჭრო ხელშეკრულება. როგორც ადრე აღვნიშნეთ – 1920 წლის 29 ნოემბერს, ლოიდ ჯორჯის მითითებით, ხელშეკრულების საბოლოო პროექტი, ლონდონმა ლენინდ კრასინს გადასცა. როგორც რუსულ ისტორიოგრაფიაშია დაფიქსირებული, ამ დროისთვის პროექტში, რომელიც ბრიტანეთმა მოიწონა, უკვე იყო ჩანაწერი, რომ ბრიტანეთის მთავრობა ხელს არ შეუშლიდა, არ გააკრიტიკებდა, რუსეთის იმპერიის ყოფილ და ახლად გამოცხადებულ დამოუკიდებელ სახელმწიფოებში, რუსეთის ქმედებებს.

1921 წლის 12 იანვრისთვის, როცა ცენტრალური კომიტეტის სხდომა, ორჯონიკიძე-კიროვის მოხსენებას იხილავდა, ლენინი და მისი გარემოცვა როგორც იტყვიან, ეკლებზე იჯდა – ხელშეკრულებას ხელმოწერა აკლდა და ის ლონდონში უნდა შედგარიყო. რა გარანტია ჰქონდა ლენინს, რომ ლოიდ ჯორჯი უკანასკნელ წუთს არ გადაიფიქრებდა ხელმოწერას? ლენინი ხომ საქართველოს რუსული სოციალიზმის სამოთხეში შესვლის იდეით ფანატიზირებული ორჯონიკიძე ან დიქტატორობისაკენ მიმავალი და მოტივირებული სტალინი არ იყო.

ამიტომ 1921 წლის 12 იანვრის რკპ(ბ) ცენტრალური კომიტეტის პლენუმმა კვლავ დაბლოკა კავშიურის თხოვნა, საქართველოს დაუყოვნებლივი ოკუპაციის შესახებ. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა კვლავ დროებით გადარჩა. საინტერესოა რა ხდებოდა ამ დროს, თუნდაც – 1920 წლის 17 დეკემბრიდან 1921 წლის 12 იანვრამდე საქართველოში. ის რომ საქართველოს გარშემო ვითარება კატასტროფული იყო, ამას დიდი ხნით ადრე ხვდებოდნენ კიდეც და იცოდნენ საქართველოში. ჯერ კიდევ 1920 წლის 30 ივნისს, აკაკი ჩხენკელი თავის დარდს საკუთარ „დღიურს“ უზიარებდა: „გაუძლებს საქართველო ამ ექსპერიმენტს? არა მგონი. და თუ გაუძლო, ან სასწაულება იქნება, ან მისი კარგი ბედი, რომელიც აქამდე წყალობდა მას.

ყოველ შემთხვევაში შეთანხმება ინგლისთან უადრესათ საჭიროა ჩვენთვის. ლოიდ ჯორჯი და მისი ამხანაგები უკვე ელაპარაკებიან კრასინს“.²⁹

გარდა მძიმე საგარეო მდგომარეობისა, მთავარ საშინაო საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ გამოწვევად რჩებოდა – საქართველოს კომუნისტური პარტიის ანტისახელმწიფოებრივი საქმიანობა. 1920 წლის დეკემბრის დასაწყისში, მეტი კედის საგანგებო რაზმმა დააპატიმრა პარტიის თბილისის კომიტეტის მეორე რაიონის სხდომის მონაწილეები, რომლებიც იხილავდნენ შეიარაღებული აჯანყების საკითხს. საგანგებო რაზმის მონაცემებით, სხდომის დაპატიმრებული მონაწილეები იყვნენ: ხოტოსოვი, ს. სიტნიკოვი, ისტროფინსკი, სეგალი, ალიხანოვი, პაპოვი, დეკიდიანცი, ბელერგო, ო. სიტნიკოვი, ე. ლევინი, ი. ლევინი, კერუზოვი, იშხანოვი, კიბლერი, კოტიანცი, გოდაბრელიძე, რუბანოვი, კოლეხნიკოვი, განცევიჩი, პეტროვი, შევჩენკო, კრავცოვი, როვინსკი, ფილატოვა, ბარანცევიჩი, მიქაელიანი, ომიძე, ვრალი, დანდუროვი, ხმელნი, სიღამინიძე, ი. პატაევი, ედელსონი, შეპცოვი, თ. პატაევი, მარქაროვი, გურული – სულ 36 კაცი.

ეს სია იმის გამო მოვიყვანეთ, რომ როგორც რესპუბლიკის სპეცსამსახურები ირწმუნებოდნენ, საქართველოს კომუნისტური პარტიის წევრთა უმრავლესობა, ეთნიკურად – არაქართველი იყო, უმთავრესად – რუსები და სომხები. მაგრამ, შემადგენლობის ეთნიკურ მხარეზე ამიტომ არ გავვიძახებოდა ყურადღება – როგორც საგანგებო რაზმის ინფორმაცია იუწყებოდა, სხდომის მონაწილეთა მხოლოდ 4 დაპატიმრებული იყო საქართველოს მოქალაქე, დანარჩენი 33 – უცხო ქვეყნების ქვეშევრდომები იყვნენ, ე. ი. აგენტები.³⁰

²⁹ აკაკი ჩხენკელი. დღიურები. წიგნი პირველი. 1918-1921. თბ. 2021. გვ. 234.

³⁰ შინაგან საქმეთა სამინისტროს განცხადება. გაზ. „ერთობა“. 1920 წ. 18 დეკემბერი.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკისადმი ე. წ. დამოუკიდებელი საბჭოთა რესპუბლიკების დამოკიდებულება სტაბილურად მტრული იყო და სულ უფრო მძიმე ხდებოდა. 1920 წლის დეკემბრის შუა რიცხვებში, აზერბაიჯანში მდგარი მე-11 რუსული არმიის საგანგებო განყოფილებამ დახვრიტა საქართველოს ექვსი მოქალაქე. საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრმა მტკიცე პროტესტი განუცხადა აზერბაიჯანის საგარეო საქმეთა მინისტრს ჰუსეინოვს, მომხდარის გამო. გამოირკვა, რომ დახვრეტა მოხდა ყოველგვარი სასამართლო დადგენილების გარეშე. საქართველო მოითხოვდა რომ სამწუხარო მოვლენის გარშემო არსებული მასალები გადმოეცათ ქართული მხარისათვის და მომხდარიყო საქმის გამოძიება.³¹

საქართველოს რესპუბლიკის საგარეო მდგომარეობისადმი იყო მიძღვნილი „ერთობის“ 1920 წლის 25 დეკემბრის მოწინავე, რაც ოფიციალური წრეების პოზიციას გამოხატავდა. ზოგადი ვითარება ისეთი იყო რომ ევროპის ქვეყნები ყველაზე მეტ ყურადღებას რუსეთის თემას აქცევდნენ და „ქანაობდნენ“ ანუ ვერ არკვევდნენ თავიანთ გამოკვეთილ პოლიტიკას. ასეთ ვითარებაში ახალი დამოუკიდებელი სახელმწიფოების ბედი გაურკვეველი რჩებოდა, თუმცა ოფიციალური ნოტების მიხედვით, თითქოს აღიარებული იყო მათი დამოუკიდებლობა.

„ხალხთა ლიგამ“ ვერ გაბედა ახალი დამოუკიდებელი სახელმწიფოების მიღებისთვის „დასტური“ მიეცა. გაზეთი არც თუ ოპტიმისტურად დაასკვნინდა: ბოლოს და ბოლოს ბედი ქართლისა თფილისში უნდა წყდებოდეს და არა ლონდონში და პარიზში სადაც „უფრო უწევდნენ ანგარიშს ფაქტს, რეალობას და არავითარ შემთხვევაში არ გაყვებიან სანტიმენტალურ მოსაზრებებს და სურვილებს. ეს უნდა მტკიცეთ დავინსომოთ და თავის შინაური მუშაობის გაძლიერებას შევუდგეთ. ჩვენ გვწამს რომ ამით მივცემთ გამარჯვებას ჩვენს მისწრაფებას ჩვენი დამოუკიდებლობის ცნობისას ევროპიელ სახელმწიფოების მიერ“.³² ამგვარ ვითარებაში, რადგან საქართველოს ხელისუფლებას ანტანტის სახელმწიფოების დიდი იმედი არ უნდა ჰქონოდათ, უკანასკნელ იმედად რჩებოდა – საქართველოს დამოუკიდებლობის დე იურე ცნობა და აქეთ იქნა მიმართული საგარეო უწყების აქტივობა.

საქართველოს ხელისუფლება რა თქმა უნდა გვერდს ვერ აუვლიდა ის-

³¹ საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრის პროტესტი. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“. 1920 წ. 22 დეკემბერი.

³² საგარეო მდგომარეობისთვის. გაზ. „ერთობა“. 1920 წ. 25 დეკემბერი.

ეთ მეზობელ სახელმწიფოებთან ურთიერთობის გარკვევის პრობლემას, როგორც ახალგაზრდა თურქეთი იყო. 1920 წლის ნოემბერში, საქართველოს ხელისუფლებამ თურქეთს მიმართა საზავო ხელშეკრულების დადების წინადადებით. რადგან ანგორის მთავრობა ახლო სამოკავშირეო ურთიერთობაში იმყოფებოდა საბჭოთა რუსეთთან და მისი სამხედრო-ფინანსური მხარდაჭერითაც სარგებლობდა, აინტერესებდა როგორი იყო რუსეთის პოზიცია საქართველოს მიმართ. ამის გამო, ანგორის საგარეო საქმეთა კომისარმა მუხტარმა კითხვით მიმართა საბჭოთა მთავრობას – 1920 წლის 15 დეკემბერს. ანგორის მთავრობას აინტერესებდა, საბჭოთა რუსეთის მთავრობისაგან – როგორ მოქცეულიყო: დაედო თუ არა ხელშეკრულება საქართველოსთან და რა პოზიცია ექნებოდა მოსკოვს ამ საკითხთან დაკავშირებით. რუსეთის ხელისუფლებას მაშინ არ გაუცია პასუხი და ცხადია, ეს არ იყო შემთხვევითი.

ანგორის „ნარკომინდელი“ ბატონი მუხტარი კვლავ ეკითხებოდა თავის დიდ მოკავშირეს, როგორ მოქცეულიყო: პასუხს ელოდებო, წერდა მუხტარი თავის საბჭოთა კოლეგას, საქართველოცო, იმ დროიდანო, რაც ბატონ სვიმონ მდივანს, საქართველოს წარმომადგენელს თურქეთში, ნოტა გადავეციეთო.

მაგრამ აქ საინტერესო სხვა გარემოება უფრო იყო, ქართული მხარისთვის. ანგორის საგარეო საქმეთა კომისარი ჩიჩერინს წერდა: „ჩვენ მეგობრულად მოვითხოვთ გავეცნოთ რუსეთის შეხედულებას საქართველოს საკითხის შესახებ, მაგრამ დღემდე არავითარი პასუხი არ მიგვიღია. მეორე მხრივ, ჩვენ გვესმის რომ შესაძლებელია ომი დაიწყოს წითელ ჯარებსა და ქართველებს შორის. თუ ეს ცნობა მართალია, მაშინ მოსალოდნელ გაუგებრობათა გამო-სარკვევად ჩვენ გვინდა ვიცოდეთ თქვენი მთავრობის განზრახვები“.³³

ცხადია ხმები, ნიშნები, პროგნოზები, მოლოდინები, იყო, რომ მარტოდ-მარტო დარჩენილ საქართველოს ახლო მომავალში საბჭოთა რუსეთი დაუპყრობელს არ დატოვებდა. სწორედ ამის გამო არ პასუხობდა საბჭოთა მთავრობა ანგორის შეკითხვებს.

ანმედ მუხტარის ნოტა, საქართველოსთვის საინტერესო მეორე ინფორმაციასაც შეიცავდა. თურქი კომისარი უკმაყოფილებას გამოთქვამდა რომ მისი რუსი მოკავშირე მთავრობა, ინფორმაციებს უმაღლავდა ანგორას. მაგ., თურქებმა სხვა წყაროებიდან გაიგეს რომ საბჭოთა რუსეთი ინგლისთან ხელშეკრულების დადებას აპირებდა: „ჩვენ ანგარიშს უწევთ იმ შეთანხმებას, რომე-

³³ საბჭოთა რუსეთი და ოსმალეთი. საბჭოთა რუსეთის ნარკომინდელს ჩიჩერინს. გაზ. „ერთობა“. 1921 წ. 6 იანვარი.

ლიც გვინდა თქვენთან დავდეთ და დასახელებულ წინადადებებზე არავითარ პასუხს არ ვაძლევთ (ინგლისელებს – დ. შ), და ეს მაშინ, როდესაც მთელი ევროპის პრესა და ჩვენი აგენტები უკვე ლაპარაკობენ იმ შეთანხმებაზე, რომელიც დადებულია რუსეთსა და ინგლისს შორის – შეთანხმებაზე, რომლის შესახებაც თქმთა პალატაში დიდი კამათი იყო“.³⁴

ორივე ინფორმაცია, რომლებიც საქართველოსთვის სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი იყო – უიმედოს ხდიდა პირველი რესპუბლიკის მდგომარეობას. პირველი ინფორმაციის მიხედვით, ის რომ საბჭოთა რუსეთი არ ამჟღავნებდა თავის პოზიციას საქართველოს მიმართ და არც არავითარ პასუხს არ აძლევდა ამ საკითხის შესახებ თურქებს, მხოლოდ იმ გარემოებაზე მიუთითებს, რომ ძალადა თავის მიზანს – დაეპყრო საქართველო, განეხორციელებინა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ლიკვიდაცია და დაემყარებინა საბჭოთა ხელისუფლება დაპყრობილ ქვეყანაში.

ხოლო მეორე ინფორმაციის მიხედვით, ოფოცოალური ლონდონი არ ძალადა რომ საბჭოთა რუსეთთან ხელშეკრულებას ეძებდა. ჩვენც დავამატებთ, რომ ამის შესახებ ინფორმაციები ქართულ პრესაშიც გაჩნდა. მაგ., 1921 წლის 6 იანვრის „საქართველოს რესპუბლიკაც“ აქვეყნებდა ინფორმაციას, ინგლისის პარლამენტის თქმთა პალატაში მიმდინარე დებატების შესახებ, რუსეთთან ხელშეკრულებაზე. თუმცა, ამ ინფორმაციებში საქართველოს შესახებ საუბარი არ იყო.

ჩვენთვის უცნობია, რა დეტალები იყო ან არ იყო ცნობილი საქართველოს მთავრობის უმაღლესი წარმომადგენლებისათვის – ინგლისისა და რუსეთის სავაჭრო ხელშეკრულების გარშემო მიმდინარე პროცესების შესახებ. 1921 წლის 7 იანვარს, ბრიტანეთის საგარეო საქმეთა მინისტრმა ჯორჯ ნათანიელ კერზონმა ჩვეული ულტიმატუმური სტილით, ნოტა გაუგზავნა საბჭოთა საგარეო მინისტრს ჩიჩერინს. ნოტაში მოკლედ იყო ჩამოყალიბებული ხელშეკრულების შესახებ მოლაპარაკებების რამდენიმეთვიანი, უფრო ზუსტი იქნებოდა – თითქმის ერთწლიანი პროცესის ისტორია. ეს უკვე ის დრო იყო, როცა მხარეების მოლაპარაკებების შესახებ, მსოფლიო და ქართულ პრესაში ღიად ლაპარაკობდნენ.

კერზონის ნოტიდან ამონარიდს უფრო დაეჯერება: „ის ფაქტი რომ შეთანხმება ამდენხანს არ არის ხელმოწერილი, უმთავრესად არის შედეგი იმი-

³⁴ საბჭოთა რუსეთი და ოსმალეთი. საბჭოთა რუსეთის ნარკომინდელს ჩიჩერინს. გაზ. „ერთობა“. 1921 წ. 6 იანვარი.

სა, რომ საბჭოთა მთავრობა გაურბის, შეთანხმების იმ პირობებს, რომელიც თვითვე მიიღო ივლისის 7-ს. საკითხი 30 ივნისს და 7 ივლისს მიღებულ შეთანხმების მუხლების განმარტების შესახებ, იყო საგანი არა ერთხელ გამართულ მსჯელობისა. კრასინს კარგათ მოეხსენება მიზეზები, რომლებიც აიძულებენ ბრიტანეთის მთავრობას მოითხოვოს დაჟინებით შეთანხმების წინასწარ პროექტში იმ გეოგრაფიული რაიონების შესახებ საგანგებო შენიშვნების შეტანა, რომელთა შესახებ არაერთხელ მიუცია საბჭოთა მთავრობას პირობა ხელი აეღო პროპაგანდაზე და ბრიტანეთის იმპერიისა და განსაკუთრებით ბრიტანეთის ინტერესების წინააღმდეგ მიმართულ სამტრო მოქმედებაზე.³⁵

კერზონის ნოტა ირწმუნებოდა რომ ხელშეკრულებაში გეოგრაფიული რაიონების დაუსახელებლობა, შემდგომში გაუგებრობებისა და კამათის საფუძველი შეიძლებოდა გამხდარიყო. ასე რომ არ მომხდარიყო, ინგლისის მხარე „დაჟინებით“ მოითხოვდა „გეოგრაფიული რაიონების“ დასახელებას, რომლებსაც მხარეები კრიტიკული და პროპაგანდისტული ან რაიმე ქმედებით აღარ შეეხებოდნენ. ნოტაში ნაგულისხმევი „გეოგრაფიული რაიონების“ დასახელებები ნოტაში არ იხსენიებოდა, მაგრამ ცხადია, საუბარი იყო ერთი მხრივ – ავღანისტანსა და ინდოეთზე, მეორე მხრივ – რუსეთის იმპერიის ყოფილ რეგიონებზე, რომლებმაც ახალი დამოუკიდებელი სახელმწიფოები შექმნეს, პირველ რიგში – საქართველოზე.

როგორც ირკვევა, საბჭოთა რუსეთი არ ასახელებდა ასეთ რაიონებს, გარკვეული მიზეზით. ბრიტანეთის მხარე კი დასახელების პრინციპს არ ემშვებოდა. კერზონის ნოტაში ვკითხულობთ: „თავის მხრით ბრიტანეთის მთავრობამ სურვილი გამოთქვა განეხილათ იმ გეოგრაფიული რაიონების მდგომარეობაც, სადაც რუსეთის საბჭოთა მთავრობას აქვს თავისი საგანგებო ინტერესები და ამას ბრიტანეთის მთავრობა ჩასთვლიდა თავის სათანადო ვალდებულებათა საფუძველად, რომელსაც იგი მიიღებდა თავის თავზე“.³⁶

დასკვნით ნაწილში, ნოტა მოუწოდებდა რუსეთის ხელისუფლებას, ბოლო მოეღო უნიადგო კამათისათვის და კრასინი აღეჭურვა ხელშეკრულების ხელმოწერის რწმუნებით.

ერთი სიტყვით, 1921 წლის 7 იანვრისთვის, როცა კერზონის ნოტა გაეგზავნა მის საბჭოთა კოლეგას გიორგი ჩიჩერინს, სავაჭრო ხელშეკრულების არამცთუ ხელმოწერა, თვით ხელშეკრულების განსახილველი პუნქტი,

³⁵ ინგლისის ნოტა ჩიჩერინის მიმართ. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“. 1921 წ. 12 იანვარი.

³⁶ ინგლისის ნოტა ჩიჩერინის მიმართ. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“. 1921 წ. 12 იანვარი.

რომელიც მხარეთა გავლენის სფეროდ მიჩნეული რაიონების დასახელებას ეხებოდა, კვლავ ჰაერში იყო გამოკიდებული. საბჭოთა მხარე კვლავ ყოყმანობდა. რუსეთის სახალხო კომისართა საბჭოს თავმჯდომარეს, ულიანოვლენინს, სწორედ ხელშეკრულების აღნიშნული საკამათო პუნქტის პრობლემა აწუხებდა და ამის გამო იკავებდა თავს, საქართველოზე თავდასხმისაგან.

მაგრამ კერზონის ნოტის შემდეგ, სავარაუდოა, რომ რუსეთ-ინგლისს შორის მოლაპარაკებების პროცესში სერიოზული ცვლილება მოხდა. სწორედ ამ დროიდან საბჭოთა რუსეთის ხელისუფლება დაეთანხმა კერზონის პირობების პოლიტიკურ ნაწილს და იმ ფორმულირებას, რომელიც საბოლოოდ ჩაიწერა ხელშეკრულებაში. ოღონდ ერთი პირობით: ინგლისმა დაასახელა ის ქვეყნები ანუ ის „გეორგრაფიული რაიონები“ რომლის მიმართაც ინტერესი გააჩნდა – ავღანისტანი, ინდოეთი და სხვ. საბჭოთა რუსეთმა არ დაასახელა ქვეყნები, მაგრამ მიანიშნა, რომ მისი ინტერესების სფეროში შედიოდა – რუსეთის იმპერიის ის ყოფილი კოლონიები, რომლებმაც დამოუკიდებლობა გამოაცხადეს. ამის გამო იყო რომ დაახლოებით 1921 წლის იანვრის შუა რიცხვებში, ინტენსიურად მიმდინარეობდა მოლაპარაკებები ორივე მხარეს შორის, რაც იმას ნიშნავს, რომ ორივე ქვეყნის მთავრობა შეთანხმდა ძირითად პოლიტიკურ საკითხებზე, რომლის შესახებაც საუბარი იყო კერზონის ნოტაში.³⁷

ბრიტანეთ-რუსეთის მოლაპარაკებების პროცესში მომხდარი ცვლილება სხვათა შორის, იგრძნეს საქართველოს ხელისუფლებაშიც. ჟორდანია გულდაწყვეტით წერდა, რომ ლიოდ ჯორჯთან მოსალაპარაკებლად გაგზავნილი ევგენი გეგეჭკორი, ბრიტანელებმა სრულიად უყურადღებოდ მიატოვესო. „ცხადი იყო, მოხდა რაღაც ცვლილება. კრასინი თანდათან პოულობდა გავლენას და მის ინტერესებში არ შედიოდა ჩვენი მინისტრის ინგლისში მისვლა“³⁸. ისტორიული პარალელი რომ გავავლოთ, საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრი, სულხან-საბას მღვდომარეობაში აღმოჩნდა. როგორც ცნობილია, სულხან-საბას ყოფნას პარიზში, მალავდნენ, რადგან იმ დროს საფრანგეთის დელაქალაქში ჩავიდა ირანის ელჩი მოჰამედ რიზა-ხანი. ახლა კი, სტამბოლში მყოფი ევგენი გეგეჭკორი, ბრიტანელებმა თავის გემზე არ აიყვანეს და მიატოვეს როგორც კერძო პირი, აღნიშნავს ნოე ჟორდანია.

ბრიტანეთთან ხელშეკრულების დადების პროცესში მომხდარი ცვლი-

³⁷ ინგლის-რუსეთის შეთანხმება. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“. 1921 წ. 18 იანვარი.

³⁸ ნოე ჟორდანია. ჩემი წარსული. თბ. 1990, გვ. 118.

ლება სწრაფად აისახა, საბჭოთა რუსეთის დამოკიდებულებაში – საქართველოსადმი. სწრაფად ამოქმედდა საბჭოთა ხელისუფლების უმაღლეს წარმომადგენელთა შორის ვითომ არსებული ორივე ფრთა – ქართველ-რუსი ბოლშევიკი ლიდერების რენეგატული ტანდემი სტალინ-ორჯონიკიძის სახით და მეორე – თვით ვლადიმერ ულიანოვ-ლენინის ცენტრალური ფიგურის სახით. ისინი შეერთდნენ და ერთობლივი გადაწყვეტილება მიიღეს – საქართველოს დაპყრობის შესახებ. ეს მოხდა 1921 წლის 26 იანვარს. გავიხსენოთ და მივყვეთ ცნობილ მოვლენებს.

1921 წლის 24 იანვარს ი. სტალინმა წერილი გაუგზავნა რკპ(ბ) ცენტრალურ კომიტეტს, ანუ როგორც წერილის ავტორი წერდა: „ცენტრალური კომიტეტის წევრებს“. უმნიშვნელოვანესი დოკუმენტებია და სჯობს ტექსტები გავიხსენოთ:

„წინადადებას გაძღვეთ მოიწონოთ ამხ. ჩიჩერინის ხაზი საქართველოს საკითხზე. (იხ. ბოლო წერილი) და მისცეთ რესპუბლიკის სამხედრო-რევოლუციურ საბჭოს დირექტივა, რომ საჭიროა მყისვე შეუდგეს მოსამზადებელ მუშაობას კავკასიაში იმ საკითხის გადასაწყვეტად, თუ რა წესით განხორციელდეს სამხედრო ჩარევა. ამავე დროს მისცეთ დირექტივა ამხ. ორჯონიკიძეს, რომ საჭიროა აჯანყებულთა გამოსვლების მომზადება საქართველოს გარკვეულ რაიონებში“. სტალინი თხოულობდა, რომ ცეკას წევრებს 6 საათამდე ეცნონებინათ პასუხი. დოკუმენტი იქვე გრძელდებოდა:

„ამხ. ტროცკი, კამენევი (მომხრეა, რომ გადაიღოს ოთხშაბათამდე), კრესტინსკი (მხარს უჭერს ოთხშაბათამდე გადადებას).

ამხ... ლენინი მომხრეა არ გადაიღოს“.³⁹

ლენინმა არ დაიცადა ოთხშაბათამდე და ცენტრალური კომიტეტი 1921 წლის 26 იანვარს, ორშაბათ დღეს შეიკრიბა. დადგენილების პროექტი ლენინმა დაწერა:

„1) დაევალოს საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარიატს გააჭიანუროს ურთიერთობის გაწყვეტა საქართველოსთან, ამასთან სისტემატურად შეკრიბოს ზუსტი მასალა მის მიერ ხელშეკრულების დარღვევის შესახებ და უფრო დაჟინებით მოითხოვოს სომხეთში სურსათ-სანოვავის გატარება.

2) შევეკითხოთ კავკასიის ფრონტს, რამდენად მომზადებული არიან ჩვენი არსებული სამხედრო ძალები საქართველოსთან დაუყოვნებლივი ან მო-

³⁹ ლ. თოიძე. დასახ. ნაშრ., გვ. 65. გაზ. „კომუნისტი“. 1989. 11 აგვისტო. მითითებულია: გ. ჟვანია. „საერთაშორისო ნორმების დაცვით“, თუ ოკუპაცია?“

ახლოებული ომისათვის. ამ საკითხის ჩამოყალიბება, ამასთან იმის აღნიშვნა, რომ საქართველო საშინლად გათავზედლა, დაევალოს კომისიას, რომლის შემადგენლობაში იქნებიან აშხ. ტროცკი, აშხ. ჩინერიანი და აშხ. სტალინი.

3) მიეცეთ ღირექტივა რესპუბლიკის რევოლუციურ საბჭოს და კავკასიის ფრონტს, თუ საჭირო იქნა, მოემზადონ საქართველოსთან ომისათვის. დაევალოს სარკინიგზო გადაზიდვის უმაღლეს საბჭოს უახლოეს ვადაში მოახსენოს შრომისა და თავდაცვის საბჭოს, რა შესაძლებლობა გააჩნია იმისათვის, რომ გაადიდოს ჯარების გადაყვანა კავკასიაში და კავკასიის ფარგლებში“.⁴⁰

წარმოდგენილი დოკუმენტი, პლენუმის მიერ მისი განხილვა და დადგენილების მიღება – მეზობელი და დამოუკიდებელი დემოკრატიული სახელმწიფოს დაპყრობის გადაწყვეტილება, იყო, მსოფლიო ისტორიის მრავალსაუკუნოვანი დაპყრობითი და იმპერიალისტური პოლიტიკის ტიპიური მაგალითი და გაგრძელება. ამას სწადიოდა ახალი ტიპის სოციალიტური საბჭოთა სახელმწიფო, რომელიც ვითომ მშვიდობისა და ერების თვითგამორკვევის იდეალებით გამოვიდა საერთაშორისო ასპარეზზე. საბჭოთ რუსეთმა განაგრძო ის პრაქტიკა, რასაც ახორციელებდა მისგან დაწუნებულ-გაკრიტიკებული – ევროპის იმპერიალიზმი. მისი ტრადიცია გააგრძელა ე. წ. წითელმა რუსულმა იმპერიალიზმმა.

რაც შეეხება საქართველოს, სამართლიანად აღნიშნავდა ლევან თოიძე, რომ „საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ბედი ფაქტობრივად რკ(ბ) ცენტრალური კომიტეტის 1921 წლის 26 იანვრის პლენუმზე გადაწყდა“.⁴¹

საბჭოთა რუსეთის მხრიდან მომდინარე საფროთხის ზრდასთან ერთად, სინქრონულად იზრდებოდა სომხეთისა და აზერბაიჯანის საბჭოთა მთავრობებისაგან მომდინარე მტრულ-აგრესიული პრეტენზიები. ისინი ნოტას ნოტაზე აგზავნიდნენ თბილისში, რომლებშიც სხვასხვა საკითხებთან ერთად, დომინირებდა ტერიტორიული პრეტენზიები – ზაქათალა, ბორჩალოს მაზრის ნეიტრალური ზონა და ა. შ.

1921 წლის იანვრის დასაწყისში შემდგარ რკინიგზელთა ყრილობაზე

⁴⁰ ლ. თოიძე. ინტერვენცია, ოკუპაცია, ძალდატანებითი გასაბჭოება, ფაქტობრივი ანექსია. მითითებულია ვ. ი. ლენინი. თხზულებანი. ტ. 42. თბ. 1966, გვ. 288-289.

⁴¹ ლ. თოიძე. ინტერვენცია, ოკუპაცია, ძალდატანებითი გასაბჭოება, ფაქტობრივი ანექსია, გვ. 68.

გაკეთებულ მოხსენებაში, სამხედრო მინისტრმა გრიგოლ ლორთქიფანიძემ, რესპუბლიკის საშინაო და საგარეო მდგომარეობა ზოგადად მიმოიხილა. მან ცალ-ცალკე ჩამოთვალა და გააანალიზა ქვეყნის მეზობელი სახელმწიფოების პოზიციები და დაასკვნა რომ არცერთ მათგანთან საქართველოს ვერ ჰქონდა ნორმალური კეთილმეზობლური ურთიერთობა. რაც შეეხება საბჭოთა რუსეთის ხელისუფლებას, მისმა სოციალურმა პრიორიტეტებმა ცვლილება განიცადა და გადაიზარდა დაპყრობით პოლიტიკაში, სოციალური ნიღბის ქვეშ, როგორც ეს ერთ დროს ნაპოლეონმა გააკეთა. შესანიშნავი ანალიზი იყო და ამის გამო, სჯობს, როგორც ერთ დროს ქართველმა რკინიგზელებმა, ჩვენც მოვისმინოთ ლორთქიფანიძის მთავარი დასკვნა: „რუსეთის კომუნიზმმა რომელშიაც წინათ ასე თუ ისე სჭარბობდა თუმცა პრიმიტიული და ტლანქი, მაგრამ მაინც სოციალური მომენტები, დიდი ცვლილებები განიცადა განსაკუთრებით რუსეთ-პოლონეთის ომის შემდეგ; როგორც ნაპოლეონისათვის რევოლუციის დროსა ჩინებული იარაღი შეიქმნა დაპყრობით პოლიტიკაში, ისე რუსეთის ნაციონალისტურ იმპერიალიზმისათვის კომუნიზმი სამწუხაროთ დამხმარე როლს თამაშობს“.⁴²

დეკემბერ-იანვარში რუსეთიდან, სომხეთიდან და აზერბაიჯანიდან თბილისისაკენ დაიწყო თითქმის ყოველკვირეულად ნოტების გზავნა, ბრალდებებითა და პრეტენზიებით. საილუსტრაციოდ მოვიყვანოთ 1920 წლის 30 დეკემბრის ნოტა, რომელსაც რსფსრ წარმომადგენელი უგზავნიდა თბილისის ხელისუფლებას: (ნუმერაცია ჩვენია – დ. შ.):

1. რსფსრ-ს მიერ საქართველოსათვის ნავთის მოწოდების შეწყვეტა იყო საქართველოს მთავრობის ბრალი, რადგან მან არ შეასრულა საქართველოში რუსეთის წარმომადგენლისათვის, მოლაპარაკებების დროს მიცემული პირობები: „საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობამ თავისი მცხოვრებლების წინაშე თითონვე უნდა იკისროს პასუხისმგებლობა“.⁴³ ე. ი. რუსეთმა რომ საქართველოს ნავთის მიწოდება შეუწყვეტა, ამაში საქართველოს მთავრობა გამოდიოდა დამნაშავე.

2. საქართველოს ხელისუფლებამ რუსეთს არ გადასცა, თავის პორტებში მდგარი რუსული გემები. ასე რომ „რუსეთის გემების ბედი საქართველოს

⁴² მიმდინარე მომენტი (ამხ. გრ. ლორთქიფანიძის მოხსენება რკინიგზელთა ყრილობაზე). გაზ. „ერთობა“. 1921 წ. 11 იანვარი.

⁴³ საბჭოთა რუსეთის წარმომადგენლის ნოტა საქართველოს მთავრობისადმი. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“. 1920 წ. 30 დეკემბერი.

ნავსადგურებში გაურკვეველი რჩება“.

3. საქართველომ რუსეთის წარმომადგენელს არ გადასცა მის მიერ დაპატიმრებული კომუნისტების სია. შეთანხმებების მიხედვით რუსულ და ქართულ მხარეებს შორის, დაპატიმრებულები ეტაპობრივად უნდა განთავისუფლებულიყვნენ, მაგრამ ესეც არ მომხდარა. გარდა ამისა, საქართველოში გრძელდებოდა კომუნისტური ორგანიზაციების და კომუნისტების ღვენა და სხვ.

სანამ საბჭოთა რუსეთის საგარეო საქმეთა და ნაციონალურ საქმეთა სახალხო კომისარიატები და სხვადასხვა იდეოლოგიური სამსახურები მონდომებით ქმნიდნენ დამოუკიდებელი დემოკრატიული საქართველოსაგან – რუსეთისა და სხვა საბჭოთა რესპუბლიკებისათვის – აგრესიული მტრის ხატს, უფრო მეტი ენერგიულობით მიმდინარებდა საბჭოთა არმიისა და სამხედრო სტრუქტურების მზადება – „საქართველოსთან ომისათვის“.

სამხედრო მალაჩინოსნები ითხოვდნენ კავკასიაში მდგარი მე-11 არმიის შექსებას. ლენინის მოთხოვნით, 1921 წლის 2 თებერვალს კვლავ შეიკრიბა რკპ(ბ) ცენტრალური კომიტეტის პოლიტიბიურო, რომელსაც სპეციალურად უნდა განეხილა საქართველოში შეჭრის საკითხი. რამდენიმე დღის შემდეგ, 8 თებერვალს პოლიტიბიურო ისევ დაუბრუნდა საქართველოს საკითხს. კონკრეტულად იხილებოდა ორჯონიკიძის 6 თებერვალს გამოგზავნილი დეპეშა. პოლიტიბიურომ მიიღო ორჯონიკიძისადმი გასაგზავნი დირექტივის დადგენილება, რომელიც ლენინის მიერ იყო დაწერილი.

ამ შეხვედრებზე დამოუკიდებელ სახელმწიფოზე თავდასხმის დეტალები ზუსტდებოდა. მიმდინარებდა ჯარების კონცენტრაცია საქართველოს გარშემო, თითქმის ყველა სასაზღვრო რაიონიდან – სომხეთში, აზერბაიჯანში, ჩრდილოეთ კავკასიაში და შავიზღვისპირეთში. მაგრამ არმიის შეჭრამდე უნდა გათამაშებულიყო აჯანყება. გლეხთა გამოსვლები უნდა მომხდარიყო ბორჩალოს მაზრის ნეიტრალურ ზონაში.

როგორც ცნობილია, სტალინმა ჯერ კიდევ 26 იანვრის ცკ-ის სხდომას შესთავაზა წინადადება რომ საქართველოს ტერიტორიაზე, რამდენიმე ადგილზე მოემზადებინათ აჯანყებები, მაგრამ მაშინ პლენუმმა რატომღაც არ გაიზიარა მისი რეკომენდაცია. ცოტა მოგვიანებით, სტალინის იდეა მაინც გაზიარებული იქნა და აჯანყების ობიექტიც შეირჩა. უნდა გავიხსენოთ, რომ ჯერ კიდევ სომხეთ-საქართველოს 1918 წლის ომის შემდეგ, მხარეები შეთანხმდნენ ბორჩალოს მაზრის შესახებ: ბორჩალოს მაზრის ნაწილი – ლორეს

რაიონის შუა ზონა ნეიტრალურად გამოცხადდა. რაიონი შერეულ ქართულ-სომხურ ადმინისტრაციას უნდა ემართა.⁴⁴

მაგრამ ჯერ კიდევ დემოკრატიული სომხეთის მძიმე მდგომარეობის გამო, მხარეები შეთანხმდნენ რომ 1920 წლის 13 ნოემბრიდან სამი თვის მანძილზე, რაიონს მხოლოდ საქართველოს ჯარი დაიკავებდა და ასეც მოხდა. ახლა როცა 29 ნოემბრის შემდეგ სომხეთში საბჭოთ ხელისუფლება დამყარდა, მან საქართველოს მთავრობას მოსთხოვა ჯარი გაეყვანა ლორეს ნეიტრალური ზონიდან. ძნელია ითქვას, ჟორდანიას მთავრობა მართებულად მოიქცა თუ არა, მაგრამ მან მოლაპარაკება შესთავაზა სომხეთს და ჯარი ისევ ლორეში დატოვა. ეს საკითხი საბჭოთა სომხეთსა და საქართველოს შორის მორიგი ურთიერთგაუგებრობის პრობლემად იქცა და საქართველოს ცუდად შემოუბრუნდა.

ვითარება კი საბჭოთა სცენარის მიხედვით წარიმართა. აჯანყების კერად სწორედ ლორეს რაიონი შეირჩა. მომავალი აჯანყების ორგანიზება, რკპ(ბ) ცენტრალური კომიტეტის კავკასიის ბიურომ სომეხ ბოლშევიკს იოსებ ლაზიანს დაავალა, რომელიც სათავეში ჩაუდგა სააჯანყებო შტაბს. სხვა ვერსიით, აჯანყების მომზადება მოხდა სომხეთის კომუნისტური პარტიის მიერ. „ორჯონიკიძისა და ლევრანის (რსფსრ დიპლომატიური წარმომადენელი სომხეთში – დ. შ) ინიციატივით გადაწყდა ზონაში აჯანყების ორგანიზაცია სომხეთის კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის ეგიდით. ამ ამოცანის განსახორციელებლად სომხეთის კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტი, ლევრანის მითითებით 1920 წლის 20 დეკემბერს ზონაში აგზავნის კომუნისტების ჯგუფს ასტრათიანის, ალაბიანის, სტეფანიანის, ენგლიანის და სხვების შემადგენლობით. მხოლოდ შემდეგ, იგივე ლევრანის მითითებით, აჯანყების ორგანიზაციისათვის სომხეთის კპ ცკ დადგენილებით გაიგზავნა ი. ლაზიანი“.⁴⁵ ამ ვერსიის მიხედვით, სომხეთის კომპარტიის მითითებით თუ „ბრძანებით“, აჯანყება 1921 წლის 11-12 თებერვლის ღამეს დაიწყო და როგორც ცნობილია, ლორეს ზონაში მდგარი ქართული ჯარის დამარცხებით და კატასტროფით დასრულდა.

საბჭოთა პროპაგანდამ მსოფლიოს მოსდო ინფორმაციები, რომ თითქოს მშრომელთა აჯანყებები მთელ საქართველოში გავრცელდა. ლაზიანმა მაღალ-

⁴⁴ დ. სილაქაძე. სომხეთ-საქართველოს ომი. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა (1918-1921). ენციკლოპედია-ლექსიკონი, გვ. 405.

⁴⁵ ალექსანდრე დაუშვილი. საქართველოს რესპუბლიკა. თბ. 2021, გვ. 30. მითითებულია: ГАСПИ РФ. Ф. 64, оп. 1, д. 139, л. 6.

ფარდოვანი და ვრცელ-ტექსტიანი დეპეშა გაუგზავნა მე-11 არმიის რეგულაციურ სამხედრო საბჭოს, სომხეთის რეგკომს და ჩინერინს, რომ თითქოს აჯანყების ამბავი “მეხივით გავარდა საქართველოში” და „აჯანყებულთა მოძრაობის ტალღა ლორედან შეუკავებელი ძალით მოედო მთელ საქართველოს“, ხოლო „წითელი მეამბოხენი მრისხანე ლავად მიექანებიან თბილისისაკენ“.⁴⁶ დეპეშის ავტორი, „წითელ აჯანყებულთა პასუხისმგებელი ხელმძღვანელი ლაზიანი“, რწმენას გამოთქვამდა რომ აჯანყებულ საქართველოს მხარს დაუჭერდა „დიადი მუშურ-გლეხური რუსეთის წითელი არმია“.

ლაზიანის დეპეშა ურცხვი, ბოლშევიკურ-საბჭოთა სტილის სიყალბის ერთ-ერთი ადრეული ნიმუშია, რომელიც შემდგომში საბჭოთა პროპაგანდა-აგიტაციის ჩვეულებრივი ყოველდღიურობა გახდა. სინამდვილეში, საქართველოში არსად აჯანყების მსგავსი არაფერი მომხდარა, ხოლო „მრისხანე ლავად“ თბილისისაკენ დაიძრნენ საბჭოთა მე-11 არმიისა და წითელი სომხეთის შეიარაღებული ძალების ნაწილები, რომელნიც რამდენიმე დღეში მოადგნენ საქართვეოს დედაქალაქს.

საბჭოთა პროპაგანდა რეალობისაგან სრულიად განსხვავებულ სურათს ხატავდა. ის ისე წარმოაჩენდა ვითარებას, თითქოს ლორე-ქვემო ქართლში წითელი არმია არ იმყოფებოდა. 14 თებერვალს, ლენინი გაეცნო იმ დეპეშას, რომელიც 12 თებერვალს „აჯანყებულებმა“, მე-11 არმიის სარდალს ჰეკერს გაუგზავნეს და რომელშიც საუბარი იყო საბჭოთა ხელისუფლების გამოცხადებაზე, ნეიტრალური ზონის რაიონში.

1921 წლის 14 თებერვალს, რკპ(ბ) ცენტრალური კომიტეტის პოლიტბიურო შეიკრიბა საქართველოს საკითხის განსახილველად. მან დაამტკიცა ლენინის მიერ შემუშავებული დადგენილება, რომელიც მე-11 არმიის სამხედრო-რეგულაციურ საბჭოს გაუგზავნა: „ცეკა მზადაა ნება დართოს მე-11 არმიას აქტიურად დაეხმაროს აჯანყებას საქართველოში და დაიკავოს თბილისი საერთაშორისო ნორმების დაცვით და იმ პირობით, რომ მე-11 არმიის რეგულაციური-სამხედრო საბჭოს ყველა წევრი ყველა მონაცემის სერიოზული განხილვის შემდეგ წარმატების გარანტიას მოგვცემს. გაფრთხილებთ, რომ უპუროდ ვზივართ ტრანსპორტის გამო, ამიტომ არც ერთ მატარებელს და არც ერთ ვაგონს არ მოგცემთ. იძულებული ვართ კავკასიიდან ვზიდოთ მხოლოდ პური და ნავთობი. მოვითხოვთ დაუყოვნებლივ პასუხს პირდაპირი მავ-

⁴⁶ ლ. თოიძე. ინტერვენციაც, ოკუპაციაც, ძალდატანებითი გასაბჭოებაც, ფაქტობრივი ანექსიაც, გვ. 91. მითითებულია: ძლი ცპა, ფ. 83, აღწ. 15, საქ. 90, ფურც. 2.

თულით მე-11 არმიის რევოლუციური სამხედრო საბჭოს ყველა წევრის, აგრეთვე სმილგას, გიტისის, ტრიფონოვისა და ფრუშკინის ხელმოწერით. ყველა ამ პირთა დებუებზე ჩვენი პასუხის მიღებამდე გადამწვევტი არაფერი წამოიწყოთ. 14. II⁴⁷

„ფრთხილობდა პოლიტიკურ“ – შენიშნავს მკვლევარი ლევან თოიძე მართებულად და ჩვენც დავამატებთ, რომ მიზეზიც ჰქონდა. განსაკუთრებით ფრთხილობდა ლენინი, რომელიც გარდა იმისა რომ პარტიული ლიდერი იყო, გახლდათ აგრეთვე – სახალხო კომისარიატის ანუ საბჭოთა რუსეთის მთავრობის თავმჯდომარე და გარკვეულწილად პასუხისმგებელი იყო, საერთაშორისო პოლიტიკურ-დიპლომატიური და სამთავრობო წრეების წინაშე. მას მართალია ჯიბეში ელო დიდი ბრიტანეთის და ასევე, აშშ-ის დუმბილის გარანტია, მაგრამ მანც ემინოდა მათი ზედმეტი გაღიზიანების. ამიტომ უსვამდა ხაზს, თბილისის დაკავებისას დაეცვათ „საერთაშორისო ნორმები“. ასეთი ნორმები კი არ არსებობდა. არსებობდა მხოლოდ, ბოლშევიკების ტერმინოლოგია რომ ვიხმაროთ, – იმპერიალისტური სახელმწიფოები და იმპერიები, რომელთანაც ხელშეკრულება დადო საბჭოთა რუსეთმა და მასთან – დასავსეობი „გავლენის სფეროები“ გადაინაწილა.

პოლიტიკურომ მეორე დღეს – 1921 წლის 15 თებერვალს დაამტიცა, მე-11 არმიის რევოლუციური სამხედრო საბჭოსადმი გასაგზავნი დებუმა: „ცეკას მიაჩნია, რომ მე-11 არმიის რევოლუციური-სამხედრო საბჭოს ოპერაციები ნეიტრალური ზონის აჯანყებულთა ადგილობრივი დაცვაა თეთრგვარდიელთა მხრივ მოსალოდნელი განადგურებისაგან. ანგარიში გაუწიეთ თქვენს ოპერაციის ამ პოლიტიკურ ხასიათს ყველა თქვენს საჯარო გამოსვლაში. რა თქმა უნდა, ჩვენ მე-11 არმიის რევოლუციური სამხედრო საბჭოსაგან მოველით ენერგიულ და სწრაფ მოქმედებას, რომელიც იმასაც კი არ მოერიდება, რომ თბილისი აიღოს, თუ ეს საჭირო იქნა სამხედრო მოსაზრებით ნეიტრალური ზონის ნამდვილი დაცვისათვის ახალი თავდასხმისაგან. იმედი გვაქვს, რომ თქვენ მთელი საერიოზულობით გაითვალისწინეთ ჩვენი გაფრთხილებანი. შეგვატყობინეთ ამბავი ყოველდღე“.⁴⁸

წინამდებარე დოკუმენტი საბჭოთა იმპერიალიზმის შინაგანი მენტალობის ნათელი ნიმუშია, სადაც ყველა წინადადება და ფორმულა ყალბი იყო. ლენინის მიერ დაწერილ დადგენილებაში, რომ თითქოს:

⁴⁷ ვ. ი. ლენინი. თხზულებანი. ტ. 45. თბ. 1967, გვ. 50.

⁴⁸ ვ. ი. ლენინი. თხზულებანი. ტ. 45, გვ. 50-51.

1. მე-11 არმიის შემოჭრა დამოუკიდებელი საქართველოს ტერიტორიაზე – იყო აჯანყებულთა დაცვა;
2. დამოუკიდებელი საქართველო – წარმოადგენდა თეთრგვარდიელებს;
3. თბილისის აღება – საჭირო იყო ლორეს ნეიტრალურ ზონაში აჯანყებულების „ნამდვილი დაცვისათვის“.

რა თქმა უნდა, როგორც ლევან თოიძემ აღნიშნა, ლენინმა მშვენივრად იცოდა, რომ სიყალბეებით გაჭვდილ დეპეშა-მითითებას აძლევდა მე-11 არმიას და ამიტომაც, არც 14 და არც 15 თებერვლის, თავისსავე ხელით დაწერილ დადგენილებებს არ მოაწერა ხელი და გადაამისამართა: „ცეკას დავალებით. კრესტინსკი“. ნიკოლაი კრესტინსკი ცენტრალური კომიტეტის პასუხისმგებელი მდივანი გახლდათ.

მოკლედ, რკპ(ბ) ცენტრალური კომიტეტის პოლიტიბურომ, ლენინის ხელმძღვანელობით, მე-11 არმიას საქართველოს დაპყრობის ბრძანება მისცა. ზემოაღნიშნული იოსებ ლაზინის „რწმენა“, რომ საბჭოთა მუშურ-გლეხური რუსეთი, „აჯანყებულებს“ მარტო არ დატოვებდა, რა თქმა უნდა არ იყო საკმარისი. საბჭოთა ხელმძღვანელობაში, ცოტა გვიან გაახსენდათ, რომ საჭირო იყო, სახკომსაბჭოსათვის – ოფიციალური თხოვნით მიემართა, უფრო ლეგიტიმურ სტრუქტურას, აჯანყებულთა სახელით. ცოტათი გვიანო, იმის გამო ვამბობთ, რომ აგრესია და უცხო ქვეყნის არმია უკვე შემოჭრილი იყო დამოუკიდებელი საქართველოს ტერიტორიაზე. საბჭოთა ხელისუფლებამ, დაგვიანებით, მაგრამ შემოჭრიდან ოთხი დღის შემდეგ სცადა შეცდომის გამოსწორება.

1921 წლის 16 თებერვალს, რკპ(ბ) კავბიუროს მითითებით, საქართველოს კომუნისტურმა პარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა, სოფ. შულავერში შექმნა ე. წ. საქართველოს რევოლუციური კომიტეტი. იმავე დღეს რევოლუციურმა კომიტეტმა მიმართა ლენინს, რომელშიც ვკითხულობთ: „ჩვენ იმედი გვაქვს, ჩვენ დარწმუნებული ვართ, რომ არა მარტო დიდი პროლეტარული რევოლუციის, არამედ აგრეთვე დიდი მატერიალური შესაძლებლობათა ქვეყანა არ დაგვტოვებს მარტო უთანასწორო ბრძოლაში და დახმარების ხელს გაუწვდის ანლაღმობილ საქართველოს სოციალისტურ საბჭოთა რესპუბლიკას. გაუმარჯოს საბჭოთა რუსეთს! გაუმარჯოს მის დიდ ბელადს! გაუმარჯოს წითელ არმიას!“⁴⁹ 15 თებერვალს, 16 საათზე, ი. სტალინმა საჩქაროდ

⁴⁹ ნ. ა. ჩიქობავა. საქართველოს რევოლუციური კომიტეტი და ბრძოლა საბჭოთა ხელისუფლების განმტკიცებისათვის. საღისერტაციო შრომა ისტორიულ მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. 1960; Борьба за победу Советской власти в Грузии.

აცნობა ს. ორჯონიკიძეს: „ახლა გადმოვცემ ცეკას დამიფრულ პასუხს, ხოლო მანამდე წინადადებას გაძლევ ახლავე შეუტეი დასტურია აილე ქალაქი. სტალინი. 15. II. 16 საათი“.

პასუხი 7 წუთში მოვიდა: „გზავნილი გასაგებია. ამხ. ორჯონიკიძე ამბობს რომ ადრე იყო საჭირო. მირზაბეკიანი“.

სხვათა შორის, რეგკომის ანუ, როგორც მეორენაირად უწოდებდნენ – „შულავერის კომიტეტის“ შემადგენლობა არ მოიწონა სტალინმა და ორჯონიკიძეს მისწერა: „რეგკომის შემადგენლობა არ არის კარგი. წინადადებას გაძლევ მიუმატე სიას არაქელა, ცხაკაია, ელისაბედაშვილი, ვინმე თათართაგან, და აგრეთვე ფედერალისტთაგან. რეგკომს შეუძლია გამოეყოს აღმასკომი 5 კაცის შემადგენლობით. მაგალითად, მახარაძე, მდივანი, ელისაბედაშვილი, 1 სომეხი, 1 თათარი... ჟორდანიას შეცდომა – მისი მთავრობა შედგენილი იყო თითქმის გურულებისაგან, რის გამოც იგი არ სარგებლობს აღმოსავლეთ საქართველოს თანაგრძნობით. ჩვენ არ უნდა გავიმეოროთ ეს. სხვანაირად რეგკომი იკოჭლებს“.⁵⁰

ასეა თუ ისე, 1921 წლის 16 თებერვალს, მე-11 წითელი არმიის ძირითადი ძალები, აზერბაიჯანის საზღვრების მხრიდან შემოიჭრნენ საქართველოში, თბილისს მოადგნენ და ადრე შემოსულ რუსულ-სომხურ-აზერბაიჯანულ ძალებს შეუერთდნენ.

მას შემდეგ, რაც თბილისთან მძიმე სამხედრო ოპერაციები დაიწყო საქართველოს მთავრობა მონღოლებით ცდილობდა, საბჭოთა რუსეთის მთავრობასთან დაკავშირებას და სადავო საკითხების მოლაპარაკებების გზით გადაწყვეტას. თავდაპირველად, ჟორდანიას მთავრობა იმასაც კი ცდილობდა რომ რეალურად საბჭოთა რუსეთის აგრესია, სომხეთის თავდასხმად გაესაღებინა და რუსეთისათვის აეცილებინა პასუხისმგებლობა. 1921 წლის 15 თებერვლის დამფუძნებელი კრების სხდომაზე ნოე ჟორდანიას შეიძლება ითქვას, რომ თვალეში ნაცარს აყრიდა დეპუტატებს: „...ერევნელები ახლავე სოხოვენ რუსეთს შველას და მფარველობას, მაგრამ ჩვენ გვაქვს ოფიციალური განცხადება რუსეთის წარმომადგენლისა: რომ მოსკოვი ამ საქმეში არ ერევა, რომ ის გადაჭრით სდგას 7 მაისის ნიადაგზე“⁵¹

Документы и материалы (1917-1921 гг.). Сост.: С. Д. Беридзе, А. М. Иовидзе, С. В. Маглакелидзе, Ш. К. Чхетия. Тб. 1958 Док. 640. გვ. 659

⁵⁰ ლ. თოიძე. ინტერვენციაც, ოკუპაციაც, ძალდატანებითი გასაბჭოებაც, ფაქტობრივი ანექსიაც, გვ. 104. მითითებულია: ფ. 83, აღწ. 1. საქ. 2055. ფურც. 1.

⁵¹ საქართველოს სახელმწიფოს ხელმძღვანელები. ტ. XIV. ნოე ჟორდანიას. ოფიციალური

16 თებერვალსაც, უნდა ვიფიქროთ, რომ საქართველოს მთავრობა, კვლავ გაუბრუნდა საბჭოთა რუსეთის ხელისუფლების პირდაპირ დადანაშაულებას და მასთან პირდაპირ დაპირისპირებას, როცა რუსეთის მე-11 არმია უკვე უშუალოდ თბილისისათვის ბრძოლას აწარმოებდა. მთავრობის თავმჯდომარემ განაცხადა: „გაბოროტებულ სომხეთს მიემხრო აღებრებიჯანი და იქ მდგომ ბალშევიკურ ჯარებმა შემოგვიტია აღმოსავლეთით“⁵².

იმავე დღეს, 16 თებერვალს ჟორდანიამ დაასახელა ნამდვილი აგრესორი: „თქვენ უნდა იცოდეთ ყველამ, რომ ამით რუსეთის საბჭოთა მთავრობა იდენს ისტორიაში უმაგალითო ბოროტმოქმედებას. მას შემდეგ, რაც დაარღვია ჩვენთან დადებული ყველა ხელშეკრულებები, მან გადასწყვიტა, ...შეიარაღებული ძალით მოსპოს ჩვენი თავისუფლება, ჩვენი დამოუკიდებლობა, ჩვენი სუვერენობა“⁵³.

საქართველოს პირველი რესპუბლიკის მთავრობის მძიმე ვითარება და გამოუვალობა, ოკუპაციის დღეებში, აისახა ნოე ჟორდანიას მოგონებების უკანასკნელ ფურცლებზე.

ამონარიდები ნოე ჟორდანიას მოგონებებიდან

– „საზოგადოდ გვითხრან რა სურთ ჩვენგან (რუსებს – დ. შ.), რა მიზეზით ემზადებიან ჩვენს წინააღმდეგ, ეგების მოვეწყობით, შევთანხმდებით უეჭველია ყველა საკითხებზე, გარდა ერთისა – ერის დამოუკიდებლობის და სუვერენობის შეკვეცისა“.

– „მე პირადად ორჯერ მივმართე ლენინს და ტროცკის რადიოთი, მოვითხოვე ჯარების უკან დაქანება და მოლაპარაკების გამართვა; რა გსურთ, რა საკითხებია გადასაჭრელი გვაცნობეთ მაინც...“

– „ვეროპიდან არაფერი კონკრეტული არ მოგვდიოდა, არავითარი დახმარება“⁵⁴.

ცოტა მოგვიანებით, 1921 წლის აპრილში გამოქვეყნებულ „საქართველოს მთავრობის განცხადებაში“ აღნიშნული იყო რომ ნოე ჟორდანიამ რუსეთის მთავრობასაც მიმართა ახსნა-განმარტებისათვის, მაგრამ კარახანმა, საგარეო საქმეთა კომისრის თანაშემწემ „უარი განაცხადა მასთან მოლაპარაკებაზე. იგივე გამეორდა, როცა 21 თებერვალს, ჟორდანიამ ჩიჩერინსაც მიმარ-

ლოკუმენტები, სიტყვები და გამოსვლები. თბ. 2018. გვ. 176.

⁵² მთავრობის თავმჯდომარის მოწოდება. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“. 1921 წ. 17 თებერვალი.

⁵³ ნოე ჟორდანიას მოწოდება. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“. 1921 წ. 18 თებერვალი.

⁵⁴ ნოე ჟორდანია. ჩემი წარსული, გვ. 120, 124.

თა დეპეშით, მაგრამ პასუხი ვერ მიიღო“.

ერთ-ერთი უკანასკნელი აქტი, რომელიც საქართველოს დამფუძნებელმა კრებამ ჯერ კიდევ თბილისში მიიღო შეეხებოდა ე. წ. „შულავერის კომიტეტს“. 1921 წლის 21 თებერვალს შედგა დამფუძნებელი კრების 99-ე სხდომა. როგორც სხდომის სტენოგრაფიულ ჩანაწერშია აღნიშნული, მთავრობის თავმჯდომარის სიტყვას კრება „დიდის ოვაციით და ტამის ცემით“ შეხვდა. ნოე ჟორდანიას გამოსვლა ერთობ ოპტიმისტურად გამოიყურებოდა. მან ქებით მოიხსენია ქართული ჯარის გამარჯვება 19 თებერვლის ღამის ბრძოლაში, როცა ქართველებმა შეძლეს მტრის ცენტრის გარღვევა და მისი „სრული დამარცხება“. გამარჯვებით დასრულდა 19 თებერვლის დღის ბრძოლა, როცა მარცხენა ფრთაზე მტრის ჯარი ყარაიაზისაკენ გადარეკეს. 21 თებერვალს კი მარჯვენა ფრთაზე გაიმარჯვეს ქართველებმა, ხელჩართულ „დიდ ბრძოლაში“.

„ეხლა მინდა მოგახსენოთ, თუ ვისი თაოსნობით წარმოებს თავდასხმა და ვინ წინამძღოლობს ამ საბჭოთა ჯარებს საქართველოს წინააღმდეგ“ – მიმართა სიტყვის დასასრულს დამფუძნებელ კრებას მთავრობის თავმჯდომარემ: „ეს ის ხალხია, რომელიც ესწრაფვის უცხო ქვეყნის ხიმტების საშუალებით დააწესოს თავისი ხელისუფლება, თავის მართველობა, ესენი არიან – მახარაძე ფილიპე, ორახელაშვილი მამია, მდივანი ბუღუ, ელიავა შალვა, ოკუჯავა მიშა, დუმბაძე ლადო, ნაზარეტიანი, ომარი!, გეგეჭკორი ალექსანდრე და კვიციანი“.

ჟორდანიას სიტყვის მთლიანი ტექსტი უცვლელად გამოქვეყნდა, გაზ. „ერთობაში“, 1921 წლის 23 თებერვლის ნომერში. ნ. ჟორდანიას სიტყვის საფუძველზე დამფუძნებელმა კრებამ მიიღო ორპუნქტიანი დადგენილება:

„1. იღებს რა მხედველობაში, რომ საქართველოზე თავდასხმაში მონაწილეობას იღებენ ქართველი ხალხის უღირსნი შვილნი, დამფუძნებელი კრება ადგენს: ყველა ქართველები, რომლებიც უშუალო მონაწილეობას იღებენ შეიარაღებულ ბრძოლაში საქართველოს წინააღმდეგ ან დახმარებას უწყვენ ამ ბრძოლას, გამოცხადებულ არიან ქართველი ხალხის მოღალატეებათ. მათ ერთმევათ ყოველივე ქონება და კანონს გარეშე არიან გამოცხადებულნი. ამ დადგენილების სისრულეში მოყვანა ევალება მთავრობას.“

2. მოისმინა რა მთავრობის თავმჯდომარის მოხსენება, რომლიდანაც ირკვევა, – რომ შულავერში შედგა ჯგუფი, რომელიც თავის თავს საქართველოს მთავრობას უწოდებს; აღნიშნული ჯგუფი მოუძღვის საბჭოთა რუსეთის

ჯარს საქართველოს რესპუბლიკის წინააღმდეგ;

ღამფუძნებელი კრება ადგენს: ფილიპე მახარაძე, მამია ორახელაშვილი, ბუღუ მდივანი, შალვა ელიავა, მიხეილ ოკუჯავა, ლადო ღუმბაძე, ომარ ფაიკი, ჰამაიაკ ნაზარეტიანი, ალექსანდრე გეგეჭკორი და ბესო კვიციანი გამოცხადებულ იქნენ ქართველი ხალხის მოღალატეებათ, ჩამოერთვას მათ ყოველივე ქონება და დაყენებულ იქნან კანონ გარეშე“

1921 წლის 25 თებერვალს, საბჭოთა რუსეთის XI არმიის მოწინავე რაზმები თბილისში შემოვიდნენ. როგორც გაზეთი „ბაკინსკი რაბოჩი“ აღნიშნავდა: „25 თებერვალს, დღის 12 საათზე, მამაცმა წითელმა არმიამ, შემოვლითი მსვლელობით აიღო საქართველოს დედაქალაქი – ტიფლისი“. საქართველოს დედაქალაქში საბჭოთა ხელისუფლება დამყარდა. 1921 წლის 25 თებერვალს საბჭოთა არმიის ნაწილები ისე შემოვიდნენ თბილისში, რომ ლენინის მთავრობას, არც ერთ დიდ დასავლურ სახელმწიფოსთან არ შექმნია პრობლემები. ბაქოში მყოფმა სერგო ორჯონიკიძემ სინარულით აფრინა მოსკოვში, ლენინ-სტალინის სახელზე ცნობილი დეპეშა: „თბილისის თავზე ფრიალებს საბჭოთა ხელისუფლების წითელი დროშა. გაუმარჯოს საბჭოთა საქართველოს“.

ამ დროისათვის საბჭოთა ჯარების მიერ ოკუპირებული იყო აღმოსავლეთ საქართველოს დიდი ნაწილი. 25 თებერვლიდან მიმდინარეობდა საბჭოთა-რუსული ოკუპაციის გავრცელება ქვეყნის დანარჩენ ტერიტორიაზე, ძირითადად ქართლსა და დასავლეთ საქართველოში, რაც 18 მარტამდე გაგრძელდა. ამ პერიოდის მანძილზე, დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლების ფუნქციონირება ჯერ კიდევ გრძელდებოდა ქვეყანაში და თითქმის ყოველდღიურად ვიწროვდებოდა ტერიტორიულად. ამავე დროის განმავლობაში მოხდა რამდენიმე უმნიშვნელოვანესი მოვლენა, რომლებმაც ღრმა კვალი დატოვა საქართველოს მომავალ ბედ-იღბალზე.

საქართველოს ძირითადი ტერიტორიების დაკავების შემდეგ, არა მარტო დემოკრატიული რესპუბლიკის, არამედ საბჭოთა ხელისუფლების წინაშეც დადგა ბათუმის შენარჩუნების საკითხი. 1921 წლის 16 მარტს გაფორმდა რუსეთ-თურქეთის მეგობრობის ხელშეკრულება, რომელიც საქართველოს განაწილებასაც ითვალისწინებდა. ამ ხელშეკრულების მიხედვით, ბათუმის ოლქის ცენტრალური და ჩრდილოეთ ნაწილი და ქალაქი ბათუმი, საქართველოს რჩებოდა.

მაგრამ 16 მარტისათვის, თვით ბათუმის ოლქში და განსაკუთრებით

ქალაქში, მძიმე ვითარება იდგა. საქართველო-რუსეთის ომის მიმდინარეობის პირობებში, თურქეთის ქემალისტურმა ხელისუფლებამ საქართველოს ულტიმატუმი წარუდგინა – ის ითხოვდა არდაგანისა და ართვინის ოლქების გადაცემას. საქართველოს მთავრობამ უარი განაცხადა ოლქების გადაცემაზე, მაგრამ ორივე ქალაქიდან ჯარი გამოიყვანა, რაც უბრძოლველად მათ თურქეთის ხელში დატოვებას ნიშნავდა. თურქებმა ქალაქები დაიკავეს, რაც საქართველოს მთავრობამ იურიდიულად არ ცნო.

თურქების ჯარმა წინსვლა განაგრძო და მისი ნაწილები ბათუმში შევიდნენ, ხოლო 17 მარტს, თურქული ნაწილების მეთაურმა ქიაზიმ-ბეიმ ბათუმის გენერალ-გუბერნატორად გამოაცხადა თავი. თურქული ჯარის ნაწილებმა ქალაქის სტრატეგიული ობიექტები დაიკავეს – ფოსტა, ტელეგრაფი, მილიცია, სამხედრო ყაზარმები და სხვ. განჩნდა რეალური საფრთხე, რომ ბათუმი დაიკარგებოდა. საქმე იმაში იყო, რომ მოსკოვს არ უნდოდა თავის მოკავშირე ქემალისტებთან სამხედრო დაპირისპირება მოსვლოდა. მას უნდოდა, რომ ქალაქის შენარჩუნება, თუ ამისი შესაძლებლობა იქნებოდა, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სახელით და მისდამი დაქვემდებარებული საჯარისო ნაწილებით მომხდარიყო. ამ დროს ბათუმში, მის ოლქის ტერიტორიაზე და საჯავახოში იდგნენ რესპუბლიკის ჯარის ნაწილები, რომელსაც გენერალი გიორგი მაზნიაშვილი მეთაურობდა.

უფრო ადრე, 1921 წლის 8 მარტს, საქართველოს რევოლუციურმა კომიტეტმა, მოწოდებით მიმართა საქართველოს დემოკრატიულ მთავრობას: „მოწოდება საქართველოს ყოფილ მთავრობის მიმართ“. რეკომი წინადადებას აძლევდა „ყოფილ მთავრობას,“ შეეწყვიტა უმიზნო სამხედრო მოქმედებები, რადგან ომის წაგება უკვე ცხადი იყო. რეკომი ამნისტიას უცხადებდა პარტიებს, რომლებიც სცნობდნენ „გადატრიალებას და საბჭოთა წყობილებას საქართველოში“. ისტორიის კურიოზი ის იყო, რომ მოწოდებას ხელს აწერდა იმ „შულავერის კომიტეტის“ თითქმის ყველა ის წევრი, რომელნიც საქართველოს დამფუძნებელმა კრებამ ორი კვირის წინ მოლაღატებედ გამოაცხადა: მახარაძე, ორახელაშვილი, ელიავა, ოკუჯავა, ლუძბაძე, გეგეჭკორი, კვიციანი, ელისაბედაშვილი.

დემოკრატიული მთავრობა დადებითად გამოეხმაურა წინადადებას. მოლაპარაკებები დაევალა მთავრობის თავმჯდომარის მოადგილეს გრიგოლ ლორთქიფანიძეს. მან რეკომს შესთავაზა 14 მარტს, 14 საათიდან შეეწყვიტათ ყოველგვარი საომარი მოქმედება ყველა ფრონტზე. რეკომმაც დადებითი

პასუხი გასცა ლორთქიფანიძეს, მაგრამ თავისი მოთხოვნა წამოაყენა: „შემდეგი მოლაპარაკების გასაგრძელებლათ თანამშრომლობის შესახებ და სხვა აუცილებელ პირობათ ვთვლით თქვენს მიერ დაუყოვნებლივ ცნობას საქართველოს დამოუკიდებელ საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკისა...“ წინასწარი შეთანხმება მოხდა 16 მარტს, 12 საათზე, ლორთქიფანიძესა და რევეკომის თავმჯდომარის მოადგილეს მამია ორახელაშვილს შორის, სატელეფონო საუბრის დროს.

ამ სატელეფონო საუბრიდან საყურადღებოა ლორთქიფანიძის განცხადება, რომ ბათუმში საქართველოს მთავრობამ „შემოუშვა“ თურქების მცირე ჯგუფი. ამ საკითხის შესახებ არაერთი მოსაზრება არსებობს, მაგრამ ვითარება ბოლომდე გარკვეული არ არის. თუმცა, გასათვალისწინებელი იქნება საქართველოს მთავრობის თავმჯდომარის მოადგილის გრიგოლ ლორთქიფანიძის განცხადება: „მართალია ბათუმში არის ანგორის ჯარის პატარა ჯგუფი, რომელიც შემოვიდა ჩვენის თანხმობით. მაგრამ თვით ქალაქში, ციხეში და აგრეთვე ოლქში ჩვენი სრული დომინაციაა, როგორც სამხედრო ისე სამოქალაქო მხრივ. ანგორის ჯარის ნაწილები დარჩებიან იქ იმ დრომდე, ვიდრე ამაზე ჩვენი თანხმობა იქნება“. ამ ან გულუბრყვილო, არადამაჯერებელი პასუხით, ორახელაშვილის კითხვაზე, ლორთქიფანიძე თითქოს თავს იმართლებდა ან აფუჩჩებდა, ასკერების „პატარა ჯგუფის“ შემოშვებას ბათუმში. ამის შემდეგ, ობიექტურობა მოითხოვს, რომ ვალიაროთ, ბოლშევიკ მამია ორახელაშვილის საპასუხო დასკვნა, უფრო დამაჯერებლად გამოიყურებოდა: „რამდენადაც თქვენი თავი მთავრობად მიგაჩნიათ, ანგორის შეიარაღებული ორი ასკერის ბათუმში ყოფნაც კი იმას ნიშნავს, რომ ეს ან ოკუპანტები არიან, ან თქვენი მოკავშირენი. საკითხი ტერიტორიის მთლიანობისა, უდიდესი საკითხია. თქვენ უკვე უკუაგდეთ სასურველი გადაწყვეტა ამ საკითხისა უცხოელი შეიარაღებული ძალის მეშვეობით ბათუმში, მაშინ როდესაც რუსეთ-ოსმალეთის კონფერენციაზე მოსკოვში სრულიად გადაწყვეტილია საკითხი, რომ ბათუმში, ახალციხე და ახალქალაქი რჩება საზღვრებში. შეთანხმებაზე ხელი აქვს მოწერილი საბჭოთა საქართველოს წარმომადგენელს მიხა ცხაკაიას“.

ბოლშევიკი ორახელაშვილი მართალი იყო. მან იცოდა რომ რუსეთ-თურქეთის ხელშეკრულებას სწორედ იმ დღეს, 16 მარტს უნდა მოსწეროდა ხელი და ხელმოსაწერი დოკუმენტის შინაარსიც კარგად მოეხსენებოდა. მოსკოვის „მეგობრობისა და ძმობის“ ხელშეკრულების მეორე სტატია კი იუწყებოდა რომ „თურქეთი თანახმაა საქართველოს დაუთმოს სუვერენიტეტი ბათუმის პორტზე და ქალაქზე და ტერიტორიაზე, რომელიც ამავე ხელშეკრუ-

ლების პირველი სტატიის მიხედვით, მდებარეობს საზღვრიდან ჩრდილოეთით და შეადგენს ბათუმის ოკრუგის ნაწილს...“⁵⁵ შემდეგ საუბარია ხელშეკრულების სხვა პირობებზე.

1921 წლის 17 მარტს, ქუთაისში დაიწყო მოლაპარაკებები, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკისა და საბჭოთა საქართველოს რევოლუციური კომიტეტის წარმომადგენლებს შორის. დემოკრატიულ რესპუბლიკას წარმოადგენდნენ გრიგოლ ლორთქიფანიძე – საქართველოს მთავრობის თავმჯდომარის მოადგილე, ალექსანდრე ღვებუაძე – პოლიტიკური მრჩეველი, იოსებ გედევანიშვილი – მრჩეველი სამხედრო საკითხებში და დელეგაციის მდივანი დავით შარაშიძე. რევკომის მხარეს წარმოადგენდნენ მამია ორახელაშვილი, შალვა ელიავა და გამბაროვი. სხდომას თავმჯდომარეობდა საბჭოთა რუსეთის წარმომადგენელი აბელ ენუქიძე, ხოლო ამავე მხარის დელეგაციის წევრი იყო ალექსანდრე სვანიძე – სახალხო კომისარიატის განყოფილების უფროსის მოადგილე, სტალინის ცოლისძმა. მოლაპარაკებებზე იგი იყო აბელ ენუქიძის თანაშემწე.

ჩვენ არ შეგვხვებით ქუთაისის მოლაპარაკებების დეტალებს, რომლებიც ეხება სამხედრო სფეროს, ჯარების გადაადგილებას, ბათუმის განთავისუფლების პერიპეტიებს, რის შესახებაც ამავე ნაშრომის სხვა თავშია საუბარი. ეს საკითხები განხილული აქვს და გაანალიზებული შოთა ვადაჭკორიას, რომელმაც, გამოაქვეყნა ქუთაისის მოლაპარაკებების სტენოგრაფიული ანგარიში.⁵⁶ მოლაპარაკება სწარმოებდა ერთი მთავარი მიზნით – შეწყვეტილიყო საომარი მოქმედებები და ორივე მხარეს მიეღო ერთობლივი მონაწილეობა – ბათუმისა და მისი ოლქის შენარჩუნებისათვის ანუ, როგორც გრ. ლორთქიფანიძე აღნიშნავდა: „როგორც არ უნდა იყოს საქართველო, იქნება მისი ხელისუფლება დემოკრატიული რესპუბლიკა, თუ საბჭოთა რესპუბლიკა, როგორც არ უნდა იყოს მისი სახელმწიფოებრივი ფორმა, ჩვენი მოვალეობა არის, მოვალეობა სახელმწიფოებრივი, ეროვნული და ყოველგვარი, რომ ვეცადოთ ეს ოლქი დარჩეს ყოველ შემთხვევაში საქართველოს“.⁵⁷

მოწინააღმდეგებმა მაინც მოახერხეს დიალოგი, საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის სახელით. შეთანხმება მოხდა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობასა და რევკომს შორის, სამხედრო მოქმე-

⁵⁵ Московский договор между Россией и Турцией. <http://www.doc20vek.ru/node/4149>.

⁵⁶ შ. ვადაჭკორია. საბჭოთა რუსეთთან საქართველოს დამარცხების ქრონიკა (1921 წელი). თბ. 2021.

⁵⁷ შ. ვადაჭკორია. საბჭოთა რუსეთთან საქართველოს დამარცხების ქრონიკა, გვ. 179.

დებების შეწყვეტის შესახებ. მოგვყავს რამდენიმე პუნქტი ქუთაისის შეთანხმებიდან:

1. მოხდეს დაუყოვნებელი ლიკვიდაცია საომარი მოქმედებისა;
2. დემოკრატიული მთავრობა ხსნის თავის ფრონტს საბჭოთა არმიის წინააღმდეგ, სცლის საქართველოს ტერიტორიის იმ ნაწილს, რომელიც მას უჭირავს და საშუალებას აძლევს რევოლუციონური კომიტეტის განკარგულებაში მყოფ ჯარებს მივიდეს ბათუმის დასაცავად და დასაკავებლად და დასაცავად გარეშე მტრებისგან შემოსევისაგან.
3. რევოლუციონური კომიტეტის განკარგულებაში მყოფი საბჭოთა არმიების ნაწილები პირველ ყოვლისა ბათუმზე გავლით იჭერენ ამ ოლქის სამხრეთ ნაწილებს.
4. არა უგვიანეს ვიდრე 25 მარტისა თანხმობით ქ. ბათუმსა, მის რაიონსა და რკინიგზის ლიანდაგზე საჯავახოდან ვიდრე ქ. ბათუმამდე და საერთოდ იმ ტერიტორიაზე, რომელიც დღეს უკავია დემოკრატიულ მთავრობას, რჩება ამ უკანასკნელთ ადმინისტრაცია და ხელისუფლება.
5. რეგომის განკარგულებაში მყოფი ჯარები შედიან ბათუმის ოლქში, როგორც მეგობრულად განწყობილი ძალა დემოკრატიული მთავრობისა და მისი მხედრობისადმი.⁵⁸

1921 წლის 18 მარტს ხელი მოეწერა ხელშეკრულებას, რომელმაც, ორივე მხარის ძალისხმევით, პრაქტიკულად უეჭველი გახადა ბათუმისა და მისი ოკრუგის უმეტესი ნაწილის დარჩენა საქართველოს საზღვრებში. გადაწყვეტი გარემოება მაინც ბათუმის ქუჩებში მიმდინარე ბრძოლებმა გადაწყვიტა. დემოკრატიული საქართველოს მხედრობამ გენერალ გიორგი მაზნიაშვილის მეთაურობით, დაამარცხა და ქალაქიდან განდევნა ქიაზიმ-ბეის თურქული ჯარის ნაწილები. 20 მარტს ბათუმი საბოლოოდ დატოვეს თურქმა ასკერებმა.⁵⁹

რაც შეეხება ართვი-არდაგანის ჩამოცილებას საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ტერიტორიიდან, მისი განმარტებისათვის, გასაღებს წარმოადგენს, თვით ნოე ჟორდანიას წერილი აკაკი ჩხენკელისადმი. „დღეს ოცდარო თებერვალს მივიღეთ ანგორის მთავრობისგან ნოტა, რომლითაც გვაცნობებენ, რომ ხვალ ოცდასამი თებერვლიდან იჭერენ არდაგანისა და არ-

⁵⁸ შ. ვადაჭკორია. საბჭოთა რუსეთთან საქართველოს დამარცხების ქრონიკა, გვ. 200. დოკუმენტი №68. ქუთაისში 1921 წლის 18 მარტის შეთანხმება შესახებ სამხედრო მოქმედების ლიკვიდაციისა დემოკრატიულ მთავრობასა და საქართველოს რევკომს შორის.

⁵⁹ შ. ვადაჭკორია. ქუთაისის 1921 წლის 17-18 მარტის მოლაპარაკებები. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა (1918-1921). ენციკლოპედია-ლექსიკონი, გვ. 460.

თვინის მხარეებს. ჩვენ ეხლა წინააღმდეგობას ვერ გავუწევთ. ფაქტიურათ შემოუშვებთ, ხოლო ხელს არ მოუწვობთ. გვეშინია ბათუმი და ახალციხე არ დაიკაონ. წარადგინეთ დასაბუთებული პროტესტი ლონდონის კონფერენციის წინაშე“.⁶⁰

ის გარემოება რომ საქართველოში საბჭოთა რუსეთის შემოსვლა და თბილისის „დაკავება“ – საქართველოს ოკუპაცია და დაპყრობა იყო, საბჭოთა ლიდერები კერძო საუბრებსა თუ მიწერ-მოწერაში უპრობლემოდ აღიარებდნენ. საილუსტრაციოდ რამდენიმე ამონარიდი შეიძლება მოვიყვანოთ, ლევან თოიძის მიერ შეკრებილ-მოძიებული მასალებიდან:

– იოსებ სტალინი წერდა ორჯონიკიძეს: „შესაძლოა საჭირო შეიქმნეს სამხედრო ჩარევა და საქართველოს ოკუპაცია“.⁶¹ ეს იყო 1921 წლის 28 იანვარი.

– ლევ ტროცკი: „მე მაშინ ურალში ვიყავი. სამხედრო ინტერვენციამ სავსებით წარმატებულად ჩაიარა და საერთაშორისო გართულება არ გამოუწვევია“⁶².

– ფ. მახარაძე – „როცა წითელი ჯარების შეტევა დაიწყო, ამ შეტევის მიზნებსა და განზრახვაზე საქართველოში არც ერთმა უჯრედმა კი არა, პარტიის არც ერთმა წევრმაც სრულიად არაფერი არ იცოდა... ამრიგად, გამოვიდა შემდეგი: ჯერ ერთი, საქართველოს საზღვრებში წითელი ჯარების შესვლამ და საბჭოთა ხელისუფლების გამოცხადებამ გარედან დაპყრობის ხასიათი მიიღო, რადგან ამ ქვეყანაში ამ დროს აჯანყების დაწყება არც უფიქრია ვინმეს... აი, სად არის ჩვენი პირველი ცოცხა, აი სად არის ფესვი ბოროტებისა...“⁶³.

რა თქმა უნდა, საბჭოთა ლიდერები ამ სიმართლეს საჯაროდ არც გაპყვიროდნენ და არც ამხელდნენ. მათ მსოფლიოს მოსდეს, თითქოს საქართველოში, გლენტა და მუშათა აჯანყება მძვინვარებდა და მშრომელ მასებს, ინტერნაციონალური დახმარება გაუწია საბჭოთა რუსეთის არმიამ. ამ მხრივ მათ მშვენივრი ალბი შეიქმნეს, სხვებიც ვითომ დააჯერეს ამ სიყალბეში და თვითონაც დაიჯერეს ეს დიდი ტყუილი.

მაგრამ დღის წესრიგში დადგა მეორე დიდი სიყალბის კონსტრუირება. მისი დანერგვისათვის ზრუნვა ლენინმა მაშინვე წამოიწყო, როგორც კი სა-

⁶⁰ შ. ვადაჭკორია. ქუთაისის 1921 წლის 17-18 მარტის მოლაპარაკებები, გვ. 79. მითითებულია: სცსსა. ფ. 2118. აღწ.1, ს. 7, ფ. 25.

⁶¹ ლ. თოიძე. ინტერვენციაც, ოკუპაციაც, ძალდატანებითი გასაბჭოებაც, ფაქტობრივი ანექსიაც, გვ. 114. მითითებულია: მლი ცპა, ფ. 558, აღწ. 1, საქ. 2043, ფურც. 1.

⁶² ლ. თოიძე. ინტერვენციაც, ოკუპაციაც, ძალდატანებითი გასაბჭოებაც, ფაქტობრივი ანექსიაც. მითითებულია: Лев Троцкий. Сталин. Т. II. Под редакцией Ю. Г. Фельштейнского. Chaldige Publications. 1985, გვ. 48-49.

⁶³ ლ. თოიძე. ინტერვენციაც, ოკუპაციაც, ძალდატანებითი გასაბჭოებაც, ფაქტობრივი ანექსიაც, გვ. 119. მითითებულია: საქართველოს უახლესი სოციალ-პოლიტიკური ისტორიის ინსტიტუტის არქივი (სუსპია). ფ. 2914, აღწ. 2, საქ. 6, ფურც. 1-6.

ქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამხედრო დამარცხება გამოიკვეთა.

ახლა, როცა საქართველოს დემოკრატიული მთავრობა დღე-დღეზე ემზადებოდა საზღვარგარეთ გაქცევა-გახიზვნისათვის, საბჭოთა რუსეთის ცენტრალურ ხელისუფლებას და მის ბელადს – ლენინს ძალიან დასჭირდა მეორე დიდი სიყალბე – დემოკრატიულ მთავრობას და მის მეთაურს ნოე ჟორდანიას უნდა ლეგიტიმურად ეცნო საბჭოთა ხელისუფლება. ლენინს უნდოდა რომ საერთაშორისო დონეზე გამართლებულიყო საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარება და მას ჩამოსცლოდა დაპყრობელის სტატუსი.

ამ მიზნით ლენინმა რამდენჯერმე, სხვადასხვა პირების და მეთოდების საშუალებით შეუთვალა ნოე ჟორდანიას და მის მთავრობას, საბჭოთა ხელისუფლებასთან თანამშრომლობა – მაგ. საბჭოთა ხელისუფლების წარმომადგენლებთან კოალიციურ მთავრობაში შესვლა. და აი, 1921 წლის 2 მარტს, ვლადიმერ ულიანოვ-ლენინი, წერილს უგზავნის ორჯონიკიძეს, „ქართველი კომუნისტებისა“ და „რევკომის ყველა წევრისათვის“ გადასაცემად და მათგან თანხმობის მითითებით: „...უადრესად დიდი მნიშვნელობა აქვს იმას, რომ გამოინახოს მისაღები კომპრომისი ბლოკისათვის ჟორდანიასთან ან მის მსგავს ქართველ მენშევიკებთან, რომლებიც ჯერ კიდევ აჯანყებამდე აბსოლუტურად მტრულად არ იყვნენ განწყობილნი გარკვეული პირობებით საქართველოში საბჭოთა წყობილების დამყარების აზრისადმი“⁶⁴. გავიხსენოთ, რომ ჟორდანიას ბოლშევიკმა სერგო ქავთარაძემაც შესთავაზა საბჭოთა ხელისუფლებასთან კომპრომისი და მორიგება.

საბჭოთა ხელისუფლების ცნობის საკითხი ერთ-ერთი მთავარი მოთხოვნის სახით წარუდგინეს დემოკრატიული მთავრობის წარმომადგენელს გრიგოლ ლორიფანიძეს. „შულავერის“ კომიტეტის თავმჯდომარის მოადგილემ მამია ორახელაშვილმა მას განუცხადა: „უმთავრესი მოთხოვნილება ჩვენი პლატფორმისა არის ცნობა საქართველოს რევოლუციური კომიტეტისა და აღიარება საქართველოს დამოუკიდებელი საბჭოთა რესპუბლიკია. ამ საკითხებში თუ შევთანხმდებით... დანარჩენ საკითხებში შეთანხმების ნიადაგი უკვე გამორკვეული იქნება და გაგვიადვილებს საქმეს... თუკი დღესვე იქნება აღიარებული საბჭოთა გადატრიალება საქართველოში და ამ გადატრიალებიდან გამოსული საქართველოს რევოლუციური კომიტეტი“⁶⁵.

ამ საკითხს კვლავ და კვლავ ააქტიურებდა მ. ორახელაშვილი: „... ჩვე-

⁶⁴ ვ. ი. ლენინი. თხზულებანი. ტ. 32. თბ. 1951, გვ. 189.

⁶⁵ შ. ვადაჭკორია. ქუთაისის 1921 წლის 17-18 მარტის მოლაპარაკებები, გვ. 460.

ნი პირველი მოთხოვნილება არის, რომ მეორე მხარემ სცნოს გადატრიალება საქართველოში და აღიაროს დამოუკიდებელი საქართველოს სოციალისტური საბჭოთა რესპუბლიკა და მისი დღევანდელი მატარებელი – საქართველოს რევოლუციონური კომიტეტი“. ეს ფორმულა, ორახელაშვილმა, ბევრჯელ ჯიუტად გაიმეორა.

მაგრამ მასზე პრინციპული აღმოჩნდა დემოკრატიული მთავრობის თავმჯდომარის მოადგილე. გრ. ლორთქიფანიძემაც არაერთხელ დაუპირისპირა თავისი ფორმულა მოწინააღმდეგეს: საქართველოში გადატრიალება მოხდა უცხო ქვეყნის ჯარების მიერ, უხეში ძალით. ამის გამო, დემოკრატიული მთავრობა ვერ სცნობდა ახალ ხელისუფლებას. გარდა ამისა, „ჩემს მთავრობას არ შეუძლია თავისი ხელისუფლება გადასცეს სხვა ვინმეს. თვითონ ის არ არის წყარო უფლებისა. უფლების წყარო არის დამფუძნებელი კრება და სხვა არავინ“.⁶⁶

გრიგოლ ლორთქიფანიძემ კიდევ არაერთხელ გაიმეორა თავისი სამართლიანი და ობიექტური ფორმულა. როგორც ცნობილია, საქართველოს მთავრობამ ისე დატოვა სამშობლოს საზღვრები, რომ კაპიტულაცია არ გამოუცხადებია. დემოკრატიულმა მთავრობამ და მისმა თავმჯდომარემ ნოე ჟორდანიამ გამოიჩინეს დიდი პასუხისმგებლობა, გამძლეობა, შორსმჭვრეტელობა და არამარტო მომავალ თაობებს დაუტოვეს საბრძოლო ლოზუნგი, არამედ შესაძლებელი გახადეს, რომ 70 წლის შემდეგ აღმდგარ დამოუკიდებელ საქართველოს, პირველი რესპუბლიკის სამართალმემკვიდრედ გამოეცხადებინა თავი.

დაბოლოს, რა აიძულებდათ ქართველ ბოლშევიკებს, ასეთი თავდადებით დაენგრიათ საკუთარი ქვეყნის დამოუკიდებელი სახელმწიფო, რაც არ უნდა უვარგისი ყოფილიყო სოციალ-დემოკრატიული ხელისუფლება? ქართველ ბოლშევიკთა ნაწილს, შეიძლება მართლაც სჯეროდა კომუნისტური იდეალები თანასწორობის შესახებ და რომ მომავალი საბჭოთა სოციალისტური საქართველო, ისეთივე თავისუფალი და დამოუკიდებელი იქნებოდა, როგორც საბჭოთა რუსეთი. და აი, ქართველმა კომუნისტებმა დაიწყეს მტკიცება, დასაბუთება და პროპაგანდა-აგიტაცია, რომ ახალი საბჭოთა სოციალისტური საქართველო იქნებოდა აუცილებლად დამოუკიდებელი სახელმწიფო. დამოუკიდებლობის თემა ქუთაისის მოლაპარაკების დროსაც აქტუალური იყო. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მამია ორახელაშვილმაც ახსენა რამდენჯერმე – „საქართველოს დამოუკიდებელი საბჭოთა რესპუბლიკა“.

⁶⁶ შ. ვადაჭკორია. საბჭოთა რუსეთთან საქართველოს დამარცხების ქრონიკა, გვ. 182.

შეიძლება ისეთებიც იყვნენ ბოლშევიკთა შორის, რომლებსაც სჯეროდათ რომ საბჭოთა რუსეთის ჯარი დაუყოვნებლივ გავიღოდა საქართველოდან, როცა შეიქმნებოდა – საქართველოს წითელი საბჭოთა არმია. ქუთაისის მოლაპარაკებაზე ერთგვარი დიალოგიც კი გაიმართა ახელ ენუქიძესა და ორახელაშვილს შორის, რომელნიც ერთად ირწმუნებოდნენ რომ რუსეთის საბჭოთა ჯარი „რასაკვირველია“ დატოვებდა საქართველოს. მაგ., ენუქიძემ განაცხადა: „როცა შესაძლებელი იქნება, როცა საქართველოს ეყოლება თავისი საკუთარი ძალები, ისეთი ძალები, რომლებიც შეძლებენ დროებით მაინც, გარეშე საფრთხიდან დაიხსნან საქართველო და ისეთი აუცილებელი საჭიროება არ იქნება რუსეთის ჯარების აქ ყოფნა ისიც მხოლოდ საზღვრებში, ეს რუსეთის ჯარები გაყვანილი იქნებიან“.

ორახელაშვილი პასუხობს: „რასაკვირველია, ეს ხომ არ არის უბრალო დაპირება, რომ საქართველოს წითელი ჯარის შექმნა გადაწყვეტილია... როდესაც ჩვენ საქართველოში გვეყოლება საკუთარი ლაშქარი, რასაკვირველია, რუსეთის ჯარს წავიყვანთ, მოგაშორებთ... რუსეთის ჯარი უთუოდ იქნება დაბრუნებული რუსეთში...“⁶⁷ და ა. შ.

1921 წლის 2 მარტს გამოსული ბოლშევიკური გაზეთი „კომუნისტი“ უკვე ირწმუნებოდა რომ საქართველოს სწორედ ახლა გახდა ჭეშმარიტად თავისუფალი. რაც შეეხებოდა მე-11 არმიას, „საბჭოთა ჯარი შემოვიდა ჩვენში სწორედ ამ ეროვნული თავისუფლების დასაცავად და მუშათა კლასის განათავისუფლებლად“⁶⁸. ქართველმა კომუნისტებმა, ხელისუფლებაში მოსვლისთანავე დაიწყეს ყველაზე უხერხული სიყალბის დასაბუთება და მოსახლეობის დაჯერება-დარწმუნება.

2 მარტს სახელმწიფო თეატრში, ხელოვნების მუშაკთა კრებაზე სიტყვით გამოვიდა რეჟისორის წევრი შალვა ელიავა, რომელმაც განაცხადა: „ჩვენი სახელმწიფო აბსოლუტურად სუვერენულია ეროვნულ სახელმწიფოსა და კულტურულ აღმშენებლობის საქმეში. დამოუკიდებელ საბჭოთა საქართველოში ადგილი არ ექნება კოლონიზაციასა და ძალმომრეობას“⁶⁹. თვით ეს განცხადება იყო ერთ-ერთი ნიმუში ახალი „საბჭოურ-რუსული სიმართლისა“, რომელმაც დამკვიდრება დაიწყო საქართველოში – ბოლშევიკი ფუნქციონერი ირწმუნებოდა და არწმუნებდა ხელოვნების მუშაკებს, რომ მენშევიკებისაგან

⁶⁷ შ. ვადაჭკორია. საბჭოთა რუსეთთან საქართველოს დამარცხების ქრონიკა, გვ. 193. დოკუმენტი №67. ქუთაისის საზავო მოლაპარაკება.

⁶⁸ სოციალური და ეროვნული. გაზ. „კომუნისტი“. 1921 წ. 2 მარტი.

⁶⁹ საბჭოთა საქართველოში. ამხ. შალვა ელიავას სიტყვა ხელოვნების მუშაკებისადმი. გაზ. „კომუნისტი“. 1921 წ. 5 მარტი.

განთავისუფლებულ ქვეყანაში ადგილი არ ექნებოდა „კოლონიზაციასა და ძალმომრეობას“ და იმ დროს როცა აგრესორი წითელი არმია ბრძოლებით მისდევდა ჯერ კიდევ დამოუკიდებელი საქართველოს უკანდახეულ ქართულ ჯარს, ელიავას ლოგიკით ეს არ იყო „ძალმომრეობა“.

1921 წლის 9 მარტს გამოქვეყნდა საინტერესო ოფიციალური დოკუმენტი: „საქართველოს რევკომის პროტესტი“ – „მთელ ქვეყნიერებას“. პროტესტი ეხებოდა ანტანტის სახელმწიფოებს, რომლებიც თითქოს ემუქრებოდნენ ბათუმს თავდასხმით. ამჯერად ჩვენთვის ყურადსაღები უფრო ის გარემოებაა, რომ პროტესტში ნახსენები იყო საბჭოთა რესპუბლიკის დამოუკიდებელი სტატუსი, რაც რამდენიმეჯერ მეორდებოდა. კერძოდ, რომ: „საქართველო გახდა რეალურად დამოუკიდებელი და თავისუფალი სოციალისტური საბჭოთა რესპუბლიკა“; რომ: „თავისუფალ, დამოუკიდებელ საქართველოს საბჭოთა რესპუბლიკის“ წინააღმდეგ მტრულ განზრახვებს აქვს ადგილი; რომ: ბათუმის ვინმეს მიერ „დაჭერა“ იქნება „თავდასხმა დამოუკიდებელ საბჭოთა საქართველოზე“; რომ: „საქართველოს დამოუკიდებელი საბჭოთა რევოლუციონური რესპუბლიკა აცხადებს...“; რომ: „საბჭოთა რესპუბლიკის დამოუკიდებლობის დაცვას“ – მხარს დაუჭერენ სხვა საბჭოთა რესპუბლიკები.⁷⁰ ქართველ კომუნისტებს ძალიან უნდოდათ „მთელ ქვეყნიერებას“ დაეჯერებინა, რომ რუსეთის არმიების მიერ დაპყრობილი საქართველო – მართლაც და რეალურად – დამოუკიდებელი სახემწიფო იყო, თუმცა, ძნელი სათქმელია, პირველ რიგში თვითონვე სჯეროდათ თუ არა - საკუთარი ნაყალბევი.

1918-1921 წლებში ქართველმა და კავკასიელმა ბოლშევიკებმა და შემდგომში – კომუნისტებმა, ბოლშევიკურმა ორგანიზაციებმა – თვითმარქვია თუ გარედან წოდებულმა ვითომ საქართველოს კომუნისტურმა პარტიამ – წარმატებით შეასრულა მეხუთე კოლონის ფუნქცია და საკუთარი დამოუკიდებელი სახელმწიფო დაამხო, რუს საბჭოთა ოკუპანტებთან ერთად. საქართველოს დამოუკიდებელი დემოკრატიული რესპუბლიკა დაემხო. საქართველოში დაიწყო საბჭოთა რუსული ოკუპაციის ხანგრძლივი და მსოფლიო ისტორიაში უმაგალითო სიყალბისა და დიქტატურის ეპოქა.

⁷⁰ საქართველოს რევკომის პროტესტი. „კომუნისტი“. 1921 წ. 9 მარტი.

Dimitri Shvelidze

Associate Professor,
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

**THE LAST MONTHS OF THE FIRST GEORGIAN REPUBLIC
(POLITICAL-DIPLOMATIC ASPECTS)**

Summary

In the present work, we particularly focus on the process of negotiations on the trade agreement between Soviet Russia and Great Britain in 1920-1921. The negotiations have been going on for almost over a year and went through several stages. It turns out that in the course of the negotiations the question of the future state of Georgia was also discussed.

Initially, and for a long time Great Britain considered Georgia within its sphere of protection and influence. The Soviet Russia opposed such a status. The negotiations dragged on due to the disagreement on the issue of Georgia.

At the final stage of the negotiations, Great Britain was forced to back down and remove the issue of Georgia from the text of the agreement. This meant that Soviet Russia managed to maintain Georgia as part of the new Soviet empire. This conceptual approach is documented for the first time in our historiography.

The paper also covers other topics.